लिपि

एक शास्त्रीय चिंतन

पी. जी. कामत, एम. ए.

केरळ कोंकणी अकादमीचें चोवदावें पुस्तक.

लिपि

एक शास्त्रीय चिंतन

पी. जी. कामत, एम. ए.

मोल : स रूपया

लिपि - एक शास्त्रीय चिंतन
(कोंकणी)

प्रथम आवृत्तिः
मेय 1986

लेखकः
पी. जी. कामत, एम. ए.

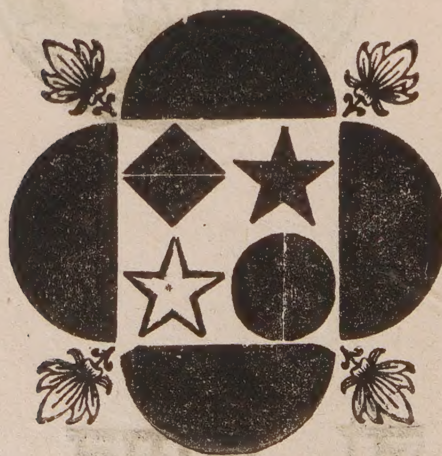
प्रकाशकः
केरळ कोंकणी अकादमी
कोचीन 682002

पूर्णाधिकार : लेखक

मुखचित्र : शरत

मुद्रण :
सारस्वत इन्डस्ट्रीस, कोचीन - 682002

मोल : स रूपया

विनन्ति

लिपी विशीं करचे ह्या
शास्त्रीय चिंतनांतु खयींच
पक्षपात आयलो तरी तुमी
माका माफ करनाकात.

— पी. जी. कामत

नदर मेळय

नदरे माज्या नदर मेळय ;

चान्नें फुलतलें

मनां चान्नें फुलतलें

पद्मश्री डा. र. वि. पंडित

माण्डावळ

अकादमीचीं प्रकासनां

१ रघुरामायण
२ श्रद्धांजली
३ श्रीमद् भगवद् गीता
४ घालोलो घास गिळचाक सोणी
५ किरकिर
६ काण्यां झेलो
७ म्हण्यां सोरु
८ आनंदाचीं पदां
९ कथा ८३, ८४, ८५
१० कविता ८३, ८४, ८५
११ पृथिवै नमः
१२ गीत रामायण
१३ फुलां माला
१४ लिपि–एक शास्त्रीय चिंतन

आनी 'दिवटी' म्हैनाळें मुखपत्र

दोन उतरां

कोंकणी भास उलोवपी लोक गोंयचे भायर भारतांत महाराष्ट्र, कर्नाटक आनी केरळ – ह्या प्रदेशांत पसारून आसात. ते लोक तांची आवय भास कोंकणी आजय विसर्लेनात. .परंतु एक सूत्रताय नाशिल्यान कोंकणी भासेचें रूपांत फरक पडत गेलें. महाराष्ट्राचे कोंकणी समाजाचे भासेचेर मराठीचो प्रभाव पळ्ळो कर्नाटकाचे कोंकणी समाजाचे भासेचेर कन्नडी भासेचो छाप बैसुंक लागलो. तशीच केरळचे कोंकणी भासेचेर मलयाळी भासेचो भार पळ्ळो. गोयंचे कोंकणीचेर पोर्तुगीज भासेचें वजन पळ्ळें.

सतराव्या शतकांत भारतांत लिपी खातीर एक सूत्रताय नाशिल्ली. हातांनी बरवपी अक्षरांचे रूप जायतशी बदलतालो. देवनागरी, मोडी, उर्दू आदी लिपियो चलताल्यो. विदेशी लोकांक ह्यो लिपियो शिकपाक कष्ट पडताले. देकून कोंकणी उतरां आयकून तीं रोमींतुल्यान बरवन क्रिस्तांव धर्मप्रचारकानी कोंकणी शिकपाक प्रयत्न केलो आनी रोमी कोंकणींतलयान धर्मप्रचार करूक शुरू केलो. ताचो परिणाम अशी जालो की क्रिस्तांव समाज एक दोन पिळगे भीतर कोंकणीची लिपि रोमी म्हणु मानुंक लागली. कर्नाटक प्रदेशाचे कोंकणी लोकानी कन्नडी लिपींत आनी केरळचे कोंकणी लोकांनी मलयाळी लिपींतूय कोंकणी भास बरवुंक शुरु केलें. परिणाम अशी जालो की आर्य भास कोंकणीचो प्रचार तिचे निजी लिपि देवनागरीन खयंच जालो ना. कालान क्रमान लोक आवय भास कोंकणीची ठेठ लिपि 'नागरी' म्हणु विसरले.

१९६१ वर्सा गोंय स्वतंत्र जालें आनी तें गोंयकारां सयत भारतांत विलीन जालें. क्रमान गोंयची देशभास कोंकणीचें महत्व वाडलें. १९७५ वर्सा केंद्र साहित्य अकादमीन कोंकणी एक स्वतंत्र भास म्हणु मान्यताय दिल्ली. ताका लागून कोंकणी भासेची लिपि 'नागरी'च म्हणु स्वीकार जाली. आज नागरी लिपि द्वारा कोंकणी भास आनी साहित्य – हांचो विकास जाता आसा.

श्री पी. जी. कामत हाणी भारतीय आर्य भास कोंकणीची लिपि देवनागरीच म्हणु सिद्ध करन त्या नागरी लिपीचो आविष्कार आनी विकास हांचे गंभीर रूपान अध्ययन करन 'लिपि' नांवांचे पुस्तका वटेन आमचे सम्मुख प्रत्यक्ष केलां.

पुस्तकाचे प्रारभीं संसाराचे मुख्य भासांच्यो लिपीयो हांचे पासून विशद विवरण दिल्या उपरांत भारतांतल्यो भासो आनी तांच्यो लिपीयो हांची स्थिति पळेयतात. ते बरयतात —

"भारतांत पांयशें भायर भासो आसात. परंतु स्वतंत्र भारताचें संविधान बरवंचे वेळार केवल चौदा भासांक संविधानाचें आठवें वळेरींत मेळयल्यात. ··· ··· ··· ··· ··· एदी वर्सां पिरथम डा. सुनीती कुमार चाट्टरजी केंद्र साहित्य अकादमीचे अध्यक्ष आसतना आठवें वळेरींत नातिल्ले सात भासांक ··· ··· ··· ··· अंगीकार दिल्लो. त्यो भासो आसात – इंग्रेजी, राजस्थानी ··· ··· ··· ··· आनी कोंकणी ··· ··· ··· इंग्रेजी लिपि रोमी मू. बाकी पांच भासांची लिपि नागरीकच साहित्य अकादमीन स्वीकारल्या."

उपरांत श्री पी. जी. कामत हांणी भारतांची प्राचीनतम लिपि ब्राह्मी आनी ताचो शास्त्रीय विकास–हांचेर चिंतन केलां आनी पुस्तकाचे उत्तर भागांत 'देवनागरी लिपिमाला' हाजे सविस्तार वर्णन केलां.

नगरी वर्णमाला हाची विकास आनी शास्त्रीय रीतीन ही लिपी शिकपाक हें पुस्तक अत्यंत उपयोगी आसतलों – हांत कांय दुभावना. श्री कामत हांगेलो हो प्रयत्न सर्वप्रकारानीय संपन्न आनी सफल जाला. कोंकणी प्रेमी हांकां हें पुस्तक चड उपयोगी जातलें आनी ते ताची तोखणय करतले अशी आशेतां.

२३-५-८६

प्रो. आर. के. राव.
(Member, Sahitya Akademi
Advisory Board for Konkani)
New Delhi.

लिपि! लिपि! लिपि!

कोंकणी भासे पासून तुमी कोणाचेय लागि उलैतात तरि ताणी सूर्वेकच नींवगूचो एक प्रश्न हो – कोंकणी म्हळ्यार कर्नाटक भास वे? हांगा तुळु पोट्टी आसात मूं, तांगेली भास वे? ह्या प्रश्नाक तुमी जाप दीवनु जातर मागीर आयकयेत – तुमगेले भासेक लिपि आसा वे? तुमी म्हणतले – हां, आसा. देवनागरी. तावळ तो – देवनागरी म्हळ्यार? तुमी ताका सांगतले – संस्कृत, हिन्दी, मराठी बरौंची लिपि आसा मू, तीच. तावळीच चट करनु तो म्हणतलो – तुमकां स्वंत लिपि ना? हें आयकले घडेर तुमकां स्वंत घर ना, दार ना, आवस बापुस ना अशें म्हळ्या वरि दिसता कि ना?

मलयाळम, कन्नड, तमिळ, तेलुगु ह्या भासेंक स्वंत लिपि आसा म्हणु कळ्ळोलो खूपशी जाणविकाय आसलो मनिस हो तुमकां प्रश्न करता. पुण जायतें शिक्लिलें-वाचिल्लें मनिसांकय असले विषयांत माहिती ना.

संसारांतु हजारानि भासो आसात. जाल्यार हाजारानि लिपियो नात. सगट भासेंक तांगतांगेली स्वंत लिपि ना. हें स्वाभाविकच. हांतु कांय अजाप ना. देखिकः इंग्रेजी बरौंची लिपि आसा मू. ती त्या भासेंचि स्वंत न्हय. पश्चिम युरोपांत उलौंच्या इंग्रेजि, फ्रेंच, स्पानिश, पोर्तगीज, जर्मन, डच, नार्वीजन असले सगट भासेंक मेळौन एकीच लिपि. रोमन अथवा रोमी म्हणु तिका नांव. ही निजच लैटिन भासे लिपि. आनी लैटिन भास ही रोमन लोकांली आसली. क्रि. पू. दोन शताब्दी धरनु ही प्रचारार आयली. रोमन लिपीय प्रचार पावलीं. मागीर क्रि. पांचवीं शतींतु तें साम्राज्य हूण आक्रमणकारींचे हातान घूळि जालें. जाल्यारूय ती संस्कृति, भास आनी लिपि वांचली. रोमा चक्रवर्तीन क्रिस्त धर्म घेतल्ले उपरांते लैटिन भास कैथलिक धर्मांची भास जाली. तशी त्या

भासेचो प्रभाव यूरोपांत जिवो राबलो. एदे शेकडें उपरांते जायते ऐतिहासिक कारणांक लागून यूरोपांतल्यो आधुनिक भासो जल्मा आयल्यो त्या त्या भासे लोकानी तांगतांगेले भासेक वेगवेगळ्यो लिपियो सोदल्यो नात. मुकारीच उबी राबली रोमी लिपीक हात दीवनु ताणि लागि काळ्ळी. तशी आज पश्चिम यूरोपाचे दजना भायर भासेंक सुगट मेळनु एकीच रोमी लिपि आसा.

यूरोपांतलीच अनी एक प्राचीन सांस्कृतिक भास आसा, ग्रीक. ह्या भासेक वेगळीच लिपीय आसा. रोमी अनी ग्रीक लिपींक परस्पर संबंधूय आसा. जाल्यारूय ग्रीक लिपीक रोमीचो तितलो प्रचार पुरातन कालाक मेळ्ळो ना. पंद्रावे शोकडचांतसून सगळे यूरोपांत फुलेल्या "रेनोसांस" नांवांन प्रसिद्ध जालेल्या नवोत्थान कालाक यूरोपांत रोमी संस्कृती वरी ग्रीक संस्कृतीचोय प्रसार जालो. ताजान ग्रीक लिपीकय प्रचार मेळ्ळो. आज गणितांत विज्ञानांत प्रयोग करनु येवचीं आल्फा, बीटा, गामा, डेलटा असलीं अक्षरां ग्रीक लिपीचीं.

पूर्वी यूरोपांत रूस आनी शोजारचे स्लाव जनांचे भासेंक "सिरिलिक" म्हणू नांव आसची एक लिपि प्रयोगार आसा. ही ग्रीक लिपींतल्यान थोडे थोडे परिवर्तन करनु त्या देशाचे विद्वांसानि त्या त्या भासेंक अनुरूप जावनु क्रि. णवावे शतींतु तयार केलेली. अशी संपूर्ण यूरोपांत केवल तीनीच तीन लिपियो आसात. साहित्य भासो दजना लेकानय आसात. भासेंक स्वंत लिपि जाय म्हळ्ळेलें कांय एक अनिवार्य सिद्धांत न्हय, हें हांतुल्यान स्पष्ट जाता मू.

पश्चिम एशिया आनी आफ्रिका देशांतुलीय स्थिति असलीच. क्रि. आटवे शतीं लागून इस्लामाचे प्रचारा पासून अरबी भासय लिपीय प्रचार पावलीं. जयिं जयिं खुरान पावलें थंय थंय अरबी भासय लिपीय पावलीं. आफ्रिकेसून इंडोनेशिया मेरेन हाजो प्रभाव देकयेत. हांगाचे जायते भासेंक अरबी लिपि प्रयोगार आसा. पश्चिम एशियांतुलीच आनी प्रमुख लिपि हीब्र. हीब्रू आनी अरबी लिपियांचे मूळ एकच.

आनी चीन देशांतूलि स्थिति पळेयात. थांगा भासो जायत्यो आसात, जाल्यार लिपि एकीच. मात्र न्हय एकच चीन लिपी बरयलेलें भिन्न-भिन्न

रूपान वाचतले; म्हणु अर्थ एकच आसतलो.

संपूर्ण उत्तर आनी दक्षिण अमेरीकेंतु आसल्या समस्त भासेंक एकच रोमन लिपि प्रयोगार आसा. ह्या सगट भासेंचेर यूरोपिय प्रभाव पातळेल्या फल हें. यूरोपियन जनांनि थांगा गेल्लल्या कालाक रेड इंडियन, मया, इंका, अजटेक ह्यो प्रशस्त विकसित संस्कृतीयो थांगा आसल्यो. तांका विकसित भासोय लिपियोय आसल्यो आसका.

जाल्यार नृशंस यूरोपियन लोकांचे पांयांमूळांत ह्यो संस्कृतियो चकनाचूर जाल्यो. आतां त्यो जीवित नात. आनी ही संस्कृति भास, लिपि मिगेली म्हणूक एक मनिस पुतूय आज ना. देकून संपूर्ण अमेरिकेंतु एक रोमी लिपीच आज ज़ीवंत आसा अशी लेकयेत.

भासेंचो लिपींचो हो प्रपंच मनां दवरनु भारतांतुली स्थिती पासून मुकारि विचार करयां.

लिपि भारतांत

आमी गेल्ले निबन्धांत देखलें कि सगळे पश्चिम युरोप आनी अमेरिकेंत रोमी लिपि चलता. पूर्वयुरोपाचे स्लाव भासेंक सिरिलिक प्रचारार आसा. रोमी लिपी प्रचार आशिल्ले कडे रोमन – क्रिस्त संस्कृतींकय सिरिलिक प्रचार आशिल्ले कडे ग्रीक – क्रिस्त संस्कृतींकय प्रामुख्य आसा. तशीच इस्लाम प्रचारार आयले देशांत अरबीक प्रामुख्य आसा. ह्या तिनीय उदाहरणां लागून संस्कृती आनी लिपीचे मद्दें अभिन्न संबंध आसा अशो अनुमान करयेत मू.

आतां भारतांत आशिल्या लिपींपासून विचार करयां. आमगेले देशांत पांयशें भायर भासो आसात म्हणु सांगतात. ह्या वैविध्यां पासून भाषा शास्त्रीनी सांगचे आयकल्यार कोणाकय आखांत येतलो. जाल्यार ह्या वैविध्या भितरच्या एकवटाची एक सुवर्णरेखा आसा. ती पळेतल्याक दिकू येता.

गीतेंतु भगवंतान म्हळ्यावरि –
अविभक्तं विभक्तेषु
तज्ज्ञानं विद्ध मामकं.

ह्या वैविध्याचे वेगळेपणां भितरच्यान जो एकत्व दिकता तोच सत्यदर्शी. वैविध्य दिकून आखांतांत पडचो आनी झगडीं घालचो – घालोंवचो अखंड सत्य दिकना; मात खंड सत्यांत पडून गोंदळता, घुसपता, दुसरयांक घुसपायता आनी घुसमुटायता. आसो.

स्वतंत्र भारताचें संविधान बरौंच्या वेळार केवल चौदा भासेंक संविधानचे आटवे वळेरींत मेळयल्यांत. ह्यो भासो खूबसो साहित्यिक विकास पावलेल्यो. हांतु बारा भासो एकेक प्रदेशाच्यो. संस्कृत आमगेले संस्कृतीची स्रोत भास. बाकी उर्दु उत्तर भारतांत शिवडल्ली इस्लामी संस्कृतीची भास. तिका आतां पाकिस्थानाची राष्ट्रभास जावनु अंगीकार मेळ्ळा.

आटवी वळेरींत आयलेल्यो चौदा भासेंचीय बरपां भारताचे रूपयें नोटाचेर पळवयेत. नोटाचे एक तांतु ताजें मोल इंग्रेजीनय हिन्दीनय बरयलां. उपराटे तांतु हिन्दी शिवाय बाकी तेरा भासेनी बरयल्यं. त्यो भासो क्रमान ह्यो – असमी, बंगाली, गुजराती, कन्नड, कश्मीरी, मलयाळम, मराठी, ओडिया, पंजाबी, संस्कृत, तमिळ, तेलुगु आनी उर्दु.

नोटावयलीं बरपां तारतम्य करनु पळेल्यार संस्कृत, हिन्दी आनी मराठीची लिपि एकीच देवनागरी म्हणु कळता. गुजराती नागरी वरीच. उँचार शिरोरेखा ना म्हणु मात्र. आनी अक्षरांचे सुरुवेक आखेरेक स्वल्प अलंकार आसा; तितलेंच. काश्मीरी आनी उर्दु लिपियो सारक्यो आसात्; कारण त्यो अरबीच. असमी आनी बंगाळी प्रायश, समान आसात. बाकी लिपींचो परस्पर संबंध स्पष्ट दिकूं पडना.

भारताचें संविधान लागू जावनु एदे वर्सांनि पार्लमैंटांत सिन्धीक अंगीकार दिलो आनी आटवे वळेरींत तिजो प्रवेश करयलो. ही भास अरबीनय नागरीनय बरयतात म्हण आयकलां.

ह्याजेय उपरांते, एदी वर्सां पिरथम डा. सुनीतिकुमार चाटर्जी केन्द्र सासित्य अकादमीचो अध्यक्ष आसताना आटवे वळेरींत नातिल्या सात भासेंक साहित्य अकादमीन प्रोत्साहना खातिर अंगीकार दिलो. त्यो भासो आसात – इंग्रेजी, राजस्तानी, डोगरी, नेपाळी, मैथिली आनी कोंकणी. इन्ग्रेजीची लिपी रोमी मू. बाकी पांच भासेंची लिपि जावनु नागरीकच साहित्य. अकादमीन स्वीकारल्या. अशी पळेल्यार भारतांतुली मुख्य लिपी देवनागरी. जाल्यार वेगळ्योय जायत्यो लिपियो आसात ज्यांचो प्रयोग त्या त्या भासेचे कोटानकोटि लोक करतात. भारतांतुल्या ह्या विविध लिपींचे वरस्पर संबंध समजूंक जाय तरि इतिहासा जनेलांतुल्यान पळेल्यार पुरो.

अमगेले देशाची प्राचीनतम लिपि सिंधु नदी तट संस्कृतीची. पांच हजार वर्सां पिरथम आशील्या त्या संस्कृतीक स्वंत भास आनी लिपि आशिल्लीं. त्या लिपीचीं अक्षरां मोहंजोदारो आनी हरप्पा ह्या जागयांत पुरातत्व वैज्ञानिकांनि केलेल्या उत्खननापासून मेळ्यांत. थांगा एदयो मुद्रा मेळयो आसात. त्या मुद्रेंचेर मृगांची देवतेंची रूपां लागी अक्षरां दिसचीं

थोडीं रूपांय आसात. त्या अक्षरांचे अध्ययन करूंक जायते वैज्ञानिकानि प्रयत्न केल. जाल्यार तांकां आज मेरेन साफल्य मेळ्ळे ना. ताका एक करण हें कि त्या संस्कृतीचे भासे पासून कोणाक कांय कळना.

मोहंजोदारो – हरप्पा संस्कृति ऋग्वेदापाशि फुळ्ळी, अशी इतिहासकारांले मत. वेदकालाची लिपि खंचि, कसली? त्या विषयांतूय आज जाणवीकाय ना. वेदां फुडली लिपि आसा; भास कळना. वेदाची भास कळता; लिपि ना. कसलो खेळ हो, पळेयात.

मागीर अनेक शताब्दी उपरांते क्रि. पू. तिसरे शोकड्यांत अशोक सम्राटाली धर्मलिपि आमचे मुकार येता. अशोकान बौद्ध धर्माची दीक्षा घेतले नंतर भगवंतालो. उपदेश जनांक शिकौंचे खातिर एकेक कडे पाषाणा दोंगरांचेर आनी स्तंभांचेर ते उपदेश कोरांन्तयलो. त्या बौद्ध सूक्तांची भास पाली. तांचे लिपीक ब्राह्मी म्हणतात. ह्या लिवीची पूरी जाणकारी इतिहासकारांक मेळ्य. ह्या लिपीक मोहंजोदारो – हरप्पा लिपीकडे कांय संबंध आसा की ना, खंडित सांगूक जायना.

अशोकाले धर्मलिपीचें नांव ब्राह्मी म्हणु सांगलें मू . त्या कालानंर भारतांत जालेल्यो सगट लिपियो तांतसून निकास घेतल्यो; हें आज स्पष्ट जालें आसा. दिल्ली, हैदराबाद, मद्रास, तिरुवनंतपुरम असले शारांत आशिल्य पुरातत्व म्यूजियमांत ह्या लिपींचो विकास स्पष्ट करचीं चार्टी वरल्यांत. तीं पळेल्यार भारतांतल्या वेगवेगळ्यो दिसच्यो समस्त लिपींचो परस्पर संबंध मनां करयेत.

आज ज्या लिपीक आमी देवनागरीं अथवा नागरी म्हणतात ती ऋति आटवे शतमानांतसून दिश्टी पडता. नागरीक विशेष आशीलेंय अन्य लिपींक नातिल्लेंय एक लक्षण आसमू. शिरोरेखा. हो माथ्या बरो ब्राह्मीक ना आशिल्लो. क्रि. पांचवें शेकड्यांत शिरोरेखा आशिल्ली दिश्टी पडता. देवनागरी आटवे शतमाना धरनु उत्तर भारतांतु प्रचार पावली. त्या कालाक तिजेंय आनी एक रूप दक्षिण भारतांत आशिल्लें. हो रूपभेद कशी आयलो? हाका एकीच जाप. अक्षरां बरौंचे शैलींत वेगवेगळे प्रदेशांचे लोकानि तांगतांगेले रुचिक लागून ही अनेकता आयली. एकच मूळ अक्षर वेगवेगळे रीतीन बरयले पासून संत संत ताजी शक्त सूरतच विगड जावन

गेली. करेन्सी नोटारीच क, र, य असलीं अक्षर पळेयात, स्पष्ट कळतलें. उत्तर नागरींसून आयची बंगली, असमी, ओडिया, पंजाबी असली जायत्यो लिपियो देशकालानुसार उत्पन्न जाल्यो. तशीच दक्षिणांतल्या नागरींतुल्यान तेलुगु, कन्नड, तमिळ, मलयाळम असल्यो लिपियोय जाल्यो.

ह्या ब्राह्मी – नागरीचो विकास मात भारतांत सीमित आशिल्लो म्हणु लेकशात. लंका, बर्मा, सयाम हांगाच्यो लिपींकय नागरि लागि संबंध आसा. जंय जंय भारताची संस्कृती पातळेलौ थंय थंय संस्कृत, पाली ह्यो भासोय ब्राह्मी, नागरी लिपियोय गेल्यो. लिपीचो सांस्कृतिक संबंध जो रोमी, सिरिलिक, अरबी ह्या लिपीं विशीं आमी देखलो तोच हांगाय देखयेत.

भारताचे पश्चिमोत्तर कुशीक आशिले प्रदेशांत अशोकालीं धर्म लिखितां एक विगड लिपीन देखू येतात. ह्या लिपीक खरोष्ठी म्हण नांव. हाजीं अक्षरां खर वा गाडवाचे ओंठा मणकी आशिल्लीं देखून हें नांव पडलें अशि इतीहासकार म्हणतात. खरोष्ठी लिपि अरबी उर्दु लिपींवरि उज्यासून दाव्यान बरयताले. हांतुल्यान भारतांत आज प्रचार आसची एकीय लिपि उत्पन्न जालेली ना.

भारतांत जयत्यो लिपियो पळोवनु आंमी आखांतांत पडचें नाका. एकच कुळांत भावां भावांली भुरगीं जावनु, मागीर तांचेरीय भुरगीं जावनु, कुळाराचो प्रसार जाल्यावरीच ह्या लिपींचोय स्थिती.

देवनागरी

आमी देवनागरी विशीं हांगा सांगलें. ह्या लिपीक तें नांव कशी पळ्ळें? त्या नावांचो अर्थ कसलो? ह्या विषयांतु जायते मतभेत आसात. कोण एक म्हण्टा कि जशी संस्कृत भासेक आमगेले पूर्विकानि तिजे दिव्यत्वाचे सूचने खातिर "देवभास" नांव दिलें, तशीच त्या भासेचे लिपी लागि "देव" हें नांव जोडलें. तांतु दिव्यत्वाची सूचना आसा. सगटांक तांगतांगेली भास आनी लिपि अशीच देवान दिलेली म्हळ्यां. भासेचे लिपीचे विशेष गुणगणां पासून चिंतन केल्लेले ऋषि–मुनि आश्चर्यचकित जातले. अशी अनुभव जालेल्यान ताणि भासेक आनी लिपीक दिव्य म्हळचां जावयेत.

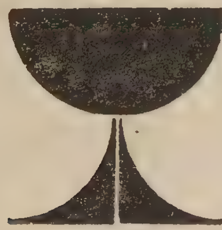
नागरी ह्या शब्दाचो अर्थ आसा 'परिष्कृत'. संस्कृतांतु 'नागर' शब्दाक कलावंत आनी संस्कृति संपन्न अशी अर्थ आसा. आतां हीं दोनीय आशयां जोडल्यार देवनागरीचो अर्थ कितें जालो? दिव्यत्व आशिल्ली आनी संस्कृति-संपन्न कला-विद्यवंत मनिषांली लिपि देकून तिका देवनागरी नांव पळ्ळे अशी म्हळचार जालें.

ह्या लिपीचो प्रचार नागर ब्राह्मणानि केलो. त्या कारणान हें नांव पळ्ळें आशीय मत आसा. आनी कोण एक सांगता कि हीं लिपि-चिह्नां तांत्रिक क्रियेंतुलीं 'नागरा' वरि आसात; त्या पासून हें नांव पळ्ळे.

ही लिपि आटवे शताब्दींसून प्रचार पावली म्हणु सांगलें मू. त्या कालाक रायाक देव म्हण्टाले. हर्षाक हर्षदेव म्हण्टाले. तशीच विक्रमादित्य रायाक विक्रमदेव म्हण्टाले. संस्कृत नाटकांतु रायाक 'दव' म्हणुय राणीयेक 'देवी' म्हणुय संबोधन आसा. 'देव' राय जाल्यार 'देवनागर' ह्या शब्दाक राजधानी म्हणु अर्थ जाता मू. तावेळ राजकार्याक राजधानींतु प्रचार आसची लिपि म्हणु देवनागरीचो शब्दार्थ जालो कि ना? अशी पळयल्यार, आटवे शताब्दींतु ना ताजे लागसार भारतांतु राजकार्याक आनी संस्कृतिसंपन्न विद्यावंत मनिसानि प्रचाराक प्रयोग करनु येंवची लिपि ही देवनागरी अशी अनुमान करयेत.

देवनागरी लिपींतु परिष्कार हाडून ती सरळ करच्या खातिर जायतो प्रयत्न जालो आसा. तांतु स्व. काका साहब कालेलकरांलो प्रयत्न भो प्रशश्त. ताणि दिल्लेले आदेशाक लागून इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ए, ऐ ह्या अक्षरां बदलाक अि, अी, अु, अू, अृ, अे, अै हीं अक्षरां आयलीं. ही सुधारण वर्धा हिन्दुस्थानी प्रचार सभा, सर्वसेवा संघ, नवजीवन प्रकाशन असले संस्थेंचे कृपेन प्रचार पावली. गोंयांतु बोरकर, रवीन्द्र केळेकर इत्यादि देशप्रेमियांले प्रयत्नान ही सुधारणेक आदर मेळ्ळा. गोंया थाकून प्रकाशन करच्या पुस्तकांतु ही अक्षरां पळवयेत. जाल्यार भारत सरकारान हो परिष्कार स्वीकार केलो ना.

देवनागरी लिपि भारतांतुल्या सगट भांसेंक लायक करचे खातिरीय थोडो – भो प्रयत्न जाला. देखीक मलयाळम भासेंतुल्या ह्रस्व ए (എ) ओ(ഒ), ०, ৶, ०० ही अक्षरांय बरौंचे प्रकारि देवनागारींतु परीष्कार हाडून परिर्वधित देवनागरी म्हणु नांव दिल्या केन्द्रीय हिन्दी निर्देशालयान ह्या लिपीचें स्वरूप स्पष्ट करचीं चार्टीं उजवाडायलेलीं आसात. भारतांतुल्या सगट भासें खातिर एक अतिरिक्त लिपि जावनु ह्या परिर्वथित नागरीचो प्रचार आज सुरू जाला. एदीं वर्सा फुडे धरनु 'नागरी लिपि परिषद' ह्या नावांन एक संस्था कार्य करता. नागरी लिपिचो प्रचार करप ह्या संस्थेचो मुख्य उद्देश्यु.

शास्त्रीय विचार

आमी लिपी विशीं शास्त्रीय चिंतन करतात. हांतु "शास्त्रीय" म्हळ्यार कितें? शास्त्र म्हळ्यार? पंडितानि भट्टांनि आमकां बरें वायट सांगचें आसा मूं तें व्हय शास्त्र? श्रुतींत स्मृतींत पुराणांत अशीलें म्हणु व्हय हाजो अर्थ? न्हय कदापि न्हय. शास्त्र म्हळ्यार वस्तुस्थितीक आधार करनु आशीलें आधुनिक सायन्स. सायन्स, सायन्टिफिक – ह्या अर्थान शास्त्र, शास्त्रीय ह्या शब्दांचो प्रयोग आमी करतात. सायन्स अथवा शास्त्राचो एक मुख्य गुण हो कि ताजो आधार यथार्थ वस्तु. जें फकत काल्पनिक ऊहापोहाचेर आधार करता ताका शास्त्र म्हणनात. एक दुसरो गुण शास्त्राचो हो कि तांतु करचें निगमन एक व्यक्तीक मात्र आँ–शीलें न्हय. तें कोणाकय अनुभव करयेत ज़ालेलें. सार्वजनिक देखूनच शास्त्राचे निगमन व्यक्तिनिष्ठ न्हय; वस्तुनिष्ठ. यथार्थ वस्तूंक आधार करनु कोणाकय अनुभव करूक साध्य आसले चिंतनाक शास्त्रीय चिंतन म्हण्टात. शास्त्रीय चिंतनांत पक्षपात ना. मेगेलें तुगेलें ना. हें माका मात्र अनुभव करूंक आशीलें रहस्य. तूं तें जाण जावचाक लायक न्हय – असली चिंता सायन्सांत ना. लिपी विशीं तशी आसचें शास्त्रीय चिंतन आमकां जाय. केवल ही लिपी मेगेली, ती सर्वांग सुन्दर आसा, देकून तिकाच समस्त लोकान माथ्यार दवरनु नांचका अशी सांगप शास्त्रीय न्हय.

लिपी विशीं शास्त्रीय चिंतन करुक एदे पारिभाषिक शब्द कळचे आसात. तांतु वर्ण, लिपि, लिपिचिह्न, अक्षर – हे मुख्य. ह्या शब्दांक भाषाशास्त्रांत दिवचो सूक्ष्म अर्थ कळ्यारीच आमकां शास्त्रीय चिंतन करूंक जातलें.

भास म्हळ्ळेलें विचार – विनिमयाचें एक साधन म्हणु आमी जाण मूं. माजे मनांत जो विचार येता तो प्रकट करूक हांव उलयतां. जें आमी उलयतात ताकाच भास म्हण्टात. एक बायल घरकडे बेसल्यां. सांजे स वरां जलीं. घोव आतां वरे आयलोना. कित्या? बायले मनांत हो विचार

येता. ती फोण करता अशी – "हलो! तुमी व्हय? वरां स जालीं मु? कितें आयले ना? पांचच वरार पांवका म्हणु हांव सांगलेलें विसरनु गेले कि...?" हांतु शब्दांचो एक प्रवाह आसा. बायलेचे मनांतुल्या विचाराचे विकाराचे प्रवाहाक अनुसरून शब्दांचो प्रवाह येता आनी तो प्रवाह घोवाचे कानार पळ्ळे घडेर ताजे मनांत बायलेले मनांतुलो विचार विकार पांवतात,

शब्दांचो हो प्रवाह आमी शास्त्रीय रीतीन विश्लेषण केल्यार आमकां शब्दांचे सान सान कुटके मेळतले. फुलाचे भीतर कसकसले अंश कशी कशी आसांत म्हणु कळचे खातिर आमी फुलाचे डिसेक्षन करतात मूं, तशीच हें ऊंचार बायलेन उल्लयलेलें अशीच विश्लेषण केल्यार हलो, तुमी, व्हय... असले कुटके मेळतले. त्या कुटक्यांक मागीरीय कातरयां. त्या शब्दां पशि सान सान कुटके मेळतले. 'तुमी' हे शब्दांसून त्, उ, म् ई अशी कुटके मेळतले. "हलो" हांतु ह्, अ, ल्, ओ हे कुटके मेळतले. अशी मेळ्ळेले कुटक्यांक मागीरीय कातरयात व्हय? ना. तावेळ ऊंच मेळ्ळेले त्, उ, म्, ई, ह्, अ, ल्, ओ – हे सगट सानांत सान कुटके. शब्दांचे सानांत सान अथवा न्यूनतम (minimal)कुटक्यांक वर्ण म्हण्टात. तू, उ, म्. इत्यादि भासेचे 'वर्ण' उलौंचे भासेंतु वर्णांचो एक प्रवाह आसा अशी सांगयेत. भासेचे प्रवाहाचे न्यूनतम अंशाक 'वर्ण' म्हण्टतात. आमी वर्णस्वीकार करचें इंद्रिय कान.

उंचार, बायलेन जें उलयलें, तें बरौन धाडयेत मू. ती कागतार पेनान वा पेनसिलान अशी-तशी नीट-ओरें उंचार-खालाक सान-व्होड रेखो बिन्दु घालनु तें कागत धाडलें आनी घोवान तें पळयलें म्हणु आसो. तो तें वाचता. तावेळ जो वर्णप्रवाह तिणे उलयले घडेर कानां पडून ताजें मनां पावता, तोच हे बरप दोळ्यानी पळयले घडेर ताका मेळता आनी संदेश मनां पांवता. त्या कागतार ज्यो रेखो, बिन्दु इत्यादि घालता ताका लिपि म्हण्टात. वर्ण कानार पडता. लिपि दोळ्यानि पळयतात.

लिपि म्हळ्ळेली रोडार आशीले ट्रेफिक साइनां वरीच. एक साइन देकल्यार आमकां कळता, कि हांगा उजव्यान घूंवका. दुसरयान कळता कि हांगा हंप आसा, देखून जाग्रत असो. एक तिसरें कळयता कि हांगा दाव्यान स्कूळ आसा; भुरगीं खयींय धांवनु येतीत. अशीच आश्शीली चिह्नां लिपितुय आसात. तीं देखले घडेर आमचे मनांत एकेकाक अनुसरून विचार येतात.

जाल्यार रोड साइन आनी लिपीचिह्नां मद्दें एक व्होड फरक आसा. रोडचिह्नांतु थांगा परिस्तितींचें चित्रण आसा मु. उजव्यान घुंवप, दाव्यान घुवप, लेवल क्रास, हंप, स्कूळांत धांवन वचो भुरगो – असले ट्रेफिक चिह्नांत परिस्थितिचें चित्र आसात. जाल्यार लिपीचिह्नांत तशी ना. क्, च्, ट् असले देवनागरी लिपी चिह्नांत अथवा A, B, C, असले रोमीचे लिपीचिह्नांत कसले परिस्थितीचें चित्र आसा? कांय न. उलौचे भासेक आनी लिपींतुले हे चिह्नांचो संबन्ध रोडसाइनांतुल्यावरि चित्रात्मक आनी नैसर्गिक न्हय; तो कल्पित आनी यादृच्छिक. बसांचेर आसल्या "फस्ट एयड" बाक्सारि अथवा अस्पतालां मुकार धवें वृत्तां भितर तांबडे क्रूसाचें चित्र आमी देखलें आसा मू. तें कसल्या चिह्न? तें ट्रेफिक साइना वरीचे न्हय. विविध प्रदेशांचे सर्वे चित्रांचेर आसचें क्रूस इगर्जीचें चिह्न आसा. जाल्यार फस्ट एयड आनी तांबडो क्रूस हांचो कसलो संबन्धु? हें चिह्न रेडक्रास सोसाइटीन चिकित्सा सेवेचें सूचक जावनु निश्चय केलेलें. हें रोड साइनांवरीचें परिस्थिती चित्र न्हय. हांतु एक विशिष्ट अर्थाचो आरोप केला. तें जें जाण तेंच जाण. असले चिह्नांक "सिंबल" अथवा प्रतीक म्हण्टात. भारतीय तत्वशास्त्रांतु "ॐ" हें परमात्माचें प्रतीक, हांतु परिस्थितीचें चित्रण ना. जे अमगेले धर्मान तत्वशास्त्रान परिचित आसात, तांकाच ॐकाराचो अर्थ कळता. असले आरोपित अर्थांचे सूचकाक प्रतीक म्हण्टात. लिपींतुलीं चिह्नां प्रतीकात्म; तीं परिस्थितीचीं चित्रां न्हय.

लिपीचिह्नांक अक्षर म्हणप आमगेली पुरातन रीति. एक भासेंतुल्या वर्णांचे संपूर्ण वळेरीक वर्णमाला मण्टात. तशीच एक भासेंतुल्या लिपिचिह्नांचो संपूर्ण वळेरीक लिपिमाला आथवा अक्षरमाला म्हण्टात.

वर्ण आमी आयकतात. अक्षर चोयतात. वर्णाचे इन्द्रिय कान. अक्षराचे इंद्रिय दोळे. वर्ण आनी अक्षराचो संबन्धूय यादृच्छिक प्रतीकात्मक. हो विचार मनांत दवरनु मुकार लिपिमाले पासून विचार करयां.

भासेचे दोन प्रकार

उलौवप आनी बरौवप – हे दोन प्रकार भासेन विचार विनिमय करपाचें. आमी उलौंचें आयकतात आनी बरैलेलें पळैतात. हे दोनीय प्रकार आमी स्वीकार करचीं इन्द्रियां वेगवेगळीं. उलयलेलें आयकूक कान आनी बरैलेलें वाचूक दोळे. आनी हे दोनीय प्रकार उत्पन्न करचीं अवयवांय भिन्न–भिन्न. आमी उलैतात तोण्डान; बरैतात हातान. उलौंचें भासेचे न्यूनतम अंश वर्ण; आमी फुडेचे निबन्धांत देखलें.

भासेचे हे दोनीय प्रकार मनीषाले इतिहासांत केदाणा आयले, कशी आयले आनी तांचे महत्व कितें — ह्या विषयार आतां चिंतन करूंया.

मनिश आनी मृग – हांचो फरक कसलो? मनिष उलैता आनी मृग उलैना – हो एक मुख्य भेद. Man is a talking animal— मनिष हो उलौचे मृग – असी वैज्ञानिकानि म्हळचां. कोणय निंगीत – मनिषान उलैल्या वरीच सूणें भोंकता; माजर म्याऊं म्याऊं करता; गाय हांबेता; बकडी में-में करता – हें सगट उलौंचें वरीच मु; मागीर कसले हें फरक ? आसा, व्होड फरक आसा. मृगय मनश्या वरीच सब्द करता जाल्यार शब्दांचे प्रकारांतुय अर्थसूचनेंतूय खूब अंतर आसा. मृगाचे सब्द भौ परिमित मनश्यालें अपरिमित. आनी त्या सब्दांनी मनीसान प्रकट करचे विचार विकार कितले विविध आनी विचित्र! मृगांचे सब्दांत मनश्यांले सब्दांचे वैविध्य ना. वैचित्र्य ना. अर्थव्याप्ती ना. वेगवेगळे सन्दर्भारि गायचे हांबेवप वेगवेगळे तराचे जाल्यारीय हांबेवच्याचे अर्थ तितलें परिमित आसात! आनी मनिसाले सब्दांची प्रकट जांवचे अर्थ, भाव, विकार हांची सीमा खंयि? मनश्याले मनुष्यत्वाचो आरंभूय ह्या उलौंचे शक्तीचे विकासाक आधार करनु आसा म्हणु परिणामवादी वैज्ञानिक सांगतात.

परिणाम सिद्धांताचे प्रमाणे, मृग जेन्ना माक्शीचे दोन पांयार राबलें

तेन्नाच मनिसपणाचो विकास सुरु जालो. दोन पांयार उबें राबलें तावेळ ताजे श्वासकोशांत चड प्राणवायु चडलो; ताज्यान ताजी शक्ति चडली. मुकावेले पाय स्वतंत्र जाले मु. ते ही शक्ति प्रकट करूंक लागलेले हात जाले. ताज्यान ताका चड चड अनुभव मेळेले, तशी तागेले मस्तिष्काक विकास जालो. ही विकासाची एक वाट.

उबो राबून श्वासकोशांत चड प्राणवायु मेळेल्यान आनी एक प्रयोजन जालें. तागेले वाग्यंत्रान उत्पन्न करचे शब्दांत वैविध्य आयलें. आनी मनांत येंवचे विचाराचे बैविध्याक अनुसरून साद घालेली रीतीय ताका स्वाधीन जाली. ही विकासाची दूसरी वाट.

तशी चार पायांचे मृग दोन पायांचो मनिस जालेल्यान तागेले जीणांत कसकसलो फरक जालो, पळेयात. एकतांतुल्यान कर्म विकास जालो तरि दूसरे तांतुल्यान अभिव्यक्ति विकास जालो. ह्या दोनीय तराचे अभिवृद्धीनच संस्कृतीचो जन्म आनी विकास जालो. हातान करचें कर्म आनी तोंडान करची अभिव्यक्ती ह्या दोनीय विकासापासून मस्तिष्क विकास घेता आनी त्या विकासा पासून कर्मविकासूय अभिव्यक्ती विकासूय जाता. अशी हात, वाग्यंत्र आनी मस्तिष्क हांचो परस्पर गहन संबंधु आसा. जयि हातान कर्म ना थयि मस्तिष्काक विकास ना आनी थांगा भासेचोय विकास ना. भासेचो विकास म्हळोलो एकांतिक निरपेक्ष न्हय. सामाजांत कर्मविकास जाय; ताजानच मनोविकास जातलो. ह्या दोनींय विकासांचेर आधारसून भासे विकास जातलो. हात, वाग्यंत्र आनी मस्तिष्क हीं तीन मनश्याले सांस्कतिक विकासाचे शारीरिक आधार आसात.

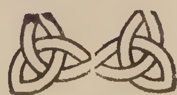
सब्द घालपाचे वा शक्तीचो विकास मनिसाले विकासाचो एक प्रधान पावडो. ह्या शक्तीचे अंतरान मनिस मृगां थकून वेगळो जालोलो, आमकां अनंत विचार, अनंत विकार आनी मनोभाव प्रकट करची शक्ती ह्या उलौंपांतुल्यान मेळचा. ही शक्ती अनंत. देखून आमी उलौंचे शब्द, वाक्य आनी प्रकार अपरिमित आसात. जाल्यार, ह्या अपरिमित वाक्यांचो आधार अपरिमित न्हय? न्हय, भौ सीमित.

आमी फुडेचे निबंधांत देखलें कि वाक्य विश्लेषण केल्यार ताजे कुटके शब्द मेळतात आनी ते शब्द विश्लेषण केल्यार क, च, ट आदी वर्ण

मेंळतात. एक भासेंत कितले वर्ण आसात? संसारांत हजारानि भासो आसात. एकेक भासे समाजांतुल्या एकेक मनिसान उलौंचे लक्षान लक्ष वाक्यां आनी शब्द आसात. एकभासेचे विश्लेषण केल्यार कितले वर्ण मेळतले? वैज्ञानिकानी देखला कि एक भासेंतु ऊण्यान ऊणे तीस आनी चडान चड पञ्चावन वर्ण आसतले. अशी तीस-चालिस-पञ्चावन वर्णानि संसारांत आशीले सर्व मनिष उलौनु विचार विनिमय करतात. हांतुसून स्पष्ट जाता कि उलौंचे भासेचे अपरिमि शक्तीचो आधार भौ परिमित वर्ण.

हें एक आश्चर्य कि न्हय? असीमाक ससीमान मेजचे ही शक्ति पळौन आमगेले पूर्विक विस्मय पांवतले. देखून च तागी भास एक दिव्य दान म्हणु सांगलें. ह्या दिव्य भासेचे पासून मौलिक चिंतन केलेल्या पूर्विकांक ताणो मुनीची पदवी दिली. देवभास संस्कृताचें व्याकरण केल्लोलो पाणिनी हो मुनी आनी ताजेर महाभाष्य बरैलोलो पतंजलि होवय मुनी. मात्र न्हय, भासेचे आधार जालेल्या सरस्वतीक नागदेवी म्हणु कल्पना करनु आमी नमन करतात.

अ, इ, ड, क, च, ट इत्यादी जे वर्णानि भास निर्माण जाल्या, ते वर्णाचो एक खाशेलो गुण आसा. तो समजूक आनी उडगास दवरूक जाय. वर्णांतु कांय अर्थ ना; तो निरर्थक जाल्यार वर्ण एक विशिष्ट क्रमान आयले घडेर शब्द वा वाक्य जाता. शब्द आनी वाक्य सार्थक. द+ए+व हे वर्णक्रमान 'देव' हो शब्द जालो. तो सार्थक आसा. हेच णर्णांचो क्रम व+ए+द जाल्यार अर्थ बदललो; 'वेद' जालो. अशीच इंगीशांतुलें उदाहरण काडात ड+ओ+ग – डोग (DOG) ग्+ओ+ड – गोड (GOD) हांतु थकून व्यक्त जाता कि वर्णांत अर्थ ना; विशिष्ट वर्णक्रमान सार्थक शब्द जाता. गणितांत १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, ० ह्या धा संख्येनि अनंत संख्यो बरौंचे वरीच भासेचे ह्यां परिमित वर्णानि अनंत शब्द आनी वाक्य आमी उलैतात.

उलौवप आनी बरौवप

आतां उलौवप आनी बरौवप हांचें मद्दें कसलो संबंध आसा, पळौवयां. उलौचीं भास पिरथम जालेली? कोण एक सांगतलो कि हांतु संदेहाक करणाच ना. पिरथम उलौंची भास आयली, उपरान्ते बरौंची भास. पुण हांतु मतभेद आसा. जायते वैज्ञानिकानि दाकयल्यां कि मनिसाली उलौवपाची शक्ति विकास पांवचे पिरथम तो चित्र रचून आपण्यालो विचार विकार प्रकट करतालो; आनी ह्य चित्रांसूनच आतांची लिपियो उत्पन्न जाल्यात. ही कल्पना खरी जावयेत पुण आज देखूं येंवचे लिपींचो आधार चित्रां न्हय. खंचेकी पुरातनकालाक हांकां चित्रां लागी संबन्ध आशिशल्लो जांवयेत.

आयचे लिपिमालेंतुलीं अक्षरां सगट यादृच्छिक प्रतीकात्मक म्हणु आमी फूडेचे निबन्धांत पळयलें मूं. एक चित्र अनी तांतु प्रकट जावचे आशया पसून आशिशल्लो नैसर्गिक संबन्ध लिपि आनी आशयाचे मद्दें ना. देखून आतांची लिपियो चित्रात्म म्हणचें खरें न्हय.

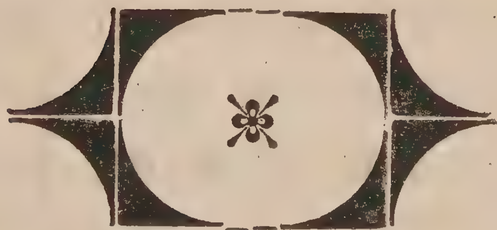
आज संसारांत आशिशल्या लिपींचे अध्ययन केल्यार लिपीक उलौंचे भासेचे लागी कसलो संबन्ध आसा म्हणु स्पष्ट जाता. भासेचे मुख्य घटकांक आधार करनु चिंतन केल्लेले भाषाशास्त्रियांनी लिपीचे थोडे प्रकार दाकयल्यात. भासेची मुख्य चार घटकां आसात – वाक्य, शब्द, सिलबल (Syllable) आनी वर्ण. एक पूर्ण वाक्याचे वा आशयाचे बदलाक एक लिपि चिह्न आसो; त्या लिपीक आशय लिपि (Ideographic Script) म्हणु नांव. चीनी लिपि असली खं. लिपीक आशयच आधार. उच्चारण कितेंय जावो अर्थ एकूच असतलो. चीनांत उलौंची भासो जायत्यो आसात; बरैलेलें वाचची रीति वेगवेगळी आसा; पुण लिपीन एकूच अर्थ स्पष्ट जातलो म्हण्टात. ही एक विशेष गजालि.

दुसरे प्रकाराची लिपि शब्दलिपी (Logographic Script). हांतु एक शब्दा बदलाक एक लिपिचिह्न आसतलें. +, –, ×, ÷, =, हीं

गणीत चिह्नां आसले लिपीचीं उदाहरणां. हांतुय चिह्न आनी अर्था मद्दें उच्चारणाचो कांयच संबन्ध ना.

तीसरे प्रकाराचे लिपीक सिलबिक लिपि (Syllabic Script) म्हण्टात. सिलबल म्हळ्यार उच्चारणाचे एक स्वतंत्र यूनिट. देखीकः ब्यूटिफुल (Beautiful) ह्या इंग्लीश शब्दांत ब्यू + टि + फुल अशी तीन सिलबल आसात. Pen हांतु एकच सिलबल आसा आनी Pencil हांतु पेन + सिल अशी दोन सिलबल. अशी उच्चारणाक आधार करनु एक बदलाक एक लिपिचिह्न अशिल्या लिपीक सिलबिक लिपि म्हणु नांव. जापानी भासेची लिपि असली खं. रोमींतुले & अनी नागरींतुलें ॐ असले लिपीचीं उदाहरणां.

आज संसारांतल्यो चटय लिपियो वर्णात्मक (alphabetic) आसात. हांतु उलौंचे भासेंतुले एकेक वर्णा बदलाक एक लिपचिह्न आसतलें. उदां: इंग्लीशांत Tin. ट् + इ + न् अशी तीनवर्ण आसात आनी एकेकवर्ण t + i + n अशी तीन अक्षरांय आसात. Pencil हांतु स वर्ण आनी स अक्षरां – प् + ए + न् + स् + इ + ल् = P + e + n + c + i + l आसात. अशी आयचे लिपीं पासून चिंतन केल्ले घडेर आमकां कळता कि चडय लिपींचो आधार उलौंचे भासेचे शब्द, सिलबल वा वर्ण आसात. देकून ह्यो लिपीयो उलौंचे भासेक आधार करनु मागीर आविष्कार केलेल्यो म्हळेल्यांत कांयच दुबाव ना.

लिपीचो आविष्कार

उलवपाचो आविष्कार मनिषाले विकासाचो एक मुख्य पावडो म्हणु हांगा सांगलें. तशीच एक दुसरो पावडो लिपीचो आविष्काराचो लिपि जांवचे फुडे मनिषु उलौवनुच आशय विनिमय करतालो. एकल्यान उलौंचे आशय समाजतालें तेन्ना थांगा हाजर आसल्यांक मात्र. टेलिफोनाचो आनी रेडियोचो आविष्कार जाले परान्ते उलौंचे कितले कि दुर आयकयेत जालें. अनी टेपरिकार्डराचे सहायान उलैवप मागीर खंचेय समयार आनी खंचेय स्थानार आयकयेत जालें. हीं यन्त्रां आविष्कार जांवचे फुडे मनिषाले शब्दाची सामाजिक व्याप्ती भौ सीमित आशिल्ली. एक मनिस उलयतालो आनी थांगा त्या वेळार आश्शिले एदे मनिष आयकताले. मागीर कोणे तें आयकलें तांणी सांगून चड जन आयकताले.

अशी तोंडा उतरान सांगून सांगून आयकून आयकून सन्देश कळप म्हळेलें भौ परिमित मूं आसतलें. जाल्यार लिपीचे आविष्कारान ह्या स्थितींत व्हड परिवर्तन आयलें. एक मनिषान आपण्यालो संदेश बरौन दवरले तरि थांगा तावेळ ना आशिल्ले जायते जनाक मागीर तें वाचून समजूक जालें. ताजान मनिसाले संदेशाची देश-काल-परिमिति ना जाली. मनिषाले संदेशाक देशाचे आनी कालाचे परिमितींत सून सुटूक आशिल्ली शक्ति लिपींतुल्यान मेळ्ळी.

देखिक : सोक्रटीस विष पीवनु मरचे वेळार आत्माचे अमरत्वा विषयांतु मित्रां लागी उलयलोलो. तागेले एक शिष्यान तीं उतरां बरौन दवरलीं देकून आजीय आमी सोक्रटीसालो अमर संदेश वाचून खोस भोगतात; मरणान आमगेले आत्माक नाश जायना म्हळोलो विश्वास मनां घट्टि दवरनु जियतात; आनी मृत्यूक तण म्हणु लेकून कसलेय धीर साहसांत प्रवेश जातात.

बरौन दवरलेल्या पासूनच हें साध्य जालें. आमगेले वेद तोंडाचे अभ्यासान जायते पिळगेंतल्यान नाश पावनातलें रावलें खैं. लिपीचे

आविष्कारा उपरान्ते त्या ज्ञानाचो शाखोपशाखानि विकास जावनु भारताचे अमर पुरातन ज्ञान आज आमचे मुकार पावल्यां.

लिपीचें एक महत्व हें कि ताज्यान मनिषाले संदेशाची स्थल-काल-परिमिति ना जाली. मात्र न्हय लिखित संदेश दर पिळगेंतल्यान चड चड जावनु पुंजीभूत जालो. अशी ज्ञानाची अभिवृद्धि जाता गेली. आज लिखित भासेन मनुष्यवर्गाले संपूर्ण अनुभव संयम आमकां मेळ्ळा. अशी पळयल्यार लिपी मनिषाले सामूहिक संस्कृतीचें एक मुख्य उपकरण म्हळेलें व्यक्त जाता. लिपि ना आशिल्ली तरी ही आमगेली संस्कृतीच वाडना-आसली.

लिपीचो आविष्कार केदाणा जालो? ह्या प्रश्नाक सीदा उत्तर दीवप सरळ न्हय. इतिहासकारानि सांगचे प्रमाणे लिपि आविष्कार जावनु धा हजार वर्सां पुणै जालेलीं आसूका. पांच हजार वर्सां फुडे भारतांतु मोहंजोदरो मंस्कृतीक लिपि आसली. ताजे सुमार एक दोन हजार वर्सां पिर्थम सुमेरियन असीरियन संस्कृतींतुय लिपि आसली खें. एक सांगूक जायत : समाजांतुलें उत्पादन, वितरण आनी देणे-घेणे एक खास पांवड्यारीच लिपि जालेली. उलोनु ह्रीं कार्यां करूक जायना म्हळेली परिस्थिति जालेली. कृषि, व्यारु, उद्योग दंदां हें सगट सफल रीतीन चलौंचाक उलौची भास नपुरो. विचार विनिमयाक एक व्यापक आनी स्थिर रीति आवश्य जाली. तावेळीच एक प्रकाराचे लिपीचो प्रयोग सुरू जालोलो आसूका.

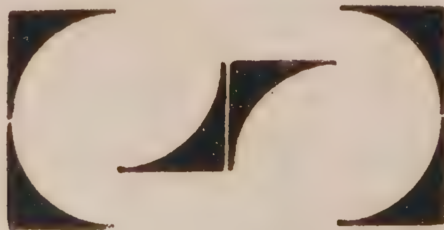
लिपी जाले उपरांते विचार विनिमय चड विस्तृत आनी व्यापक जालें मात्र न्हय; उत्पादन, वितरण, व्यापार, उद्योग आदान प्रदान हांतु सगट व्हड विकासूय परिवर्तनय जालें. बरपावळीक हाजान चड महत्व मेळ्ळें. उलौच्या पशीं बरौंचाक चड स्थिरता आयली. खंचीयं भास लिपिबद्ध जाली तेन्ना भासेचें स्वरूप स्थिर जाता. उलौंची भासेंतु जाल्या वरीचे परिवर्तन बरवपांत येना. बरौनु दवरचे शब्दाचो अर्थ आनी रूप स्थिर राबता आनी ताका व्यापकताय मेळता. कोंकणीचेच उदाहरण पळैयात. आज देवनागरी लिपीन कौंकणी बरौचाक सुरू केलेल्यान बरैलेली कोंकणी चड प्रदेशाक पसरता. बरौच्याचो अर्थ आनी स्वरूप स्थिर राबता. उलौंचे भासेचे स्वरूप गांवा कणकणे, व्यक्ति कणकणे भिन्न आसता. केवल उलौनूच

आसचे भासेंतु तें देकून परिवर्तन वेगीं वेगीं जाता. जाल्यार बरौंची भास चड स्थिर, व्यवस्थित, व्यापक आसता.

लिखित भासेंतु साहित्याचो विकास जांवचाकय हेंच कारण. सुंदर म्हणियो, वाक्प्रकार, अलंकार इत्यादि उलौंचे भासेंतूय आसात. 'जाल्यार त्या म्हण्यांक, प्रयोगांक, वाक्प्रकारांक स्थिरता आनी व्यापकता मेळूक लिखित साहित्य जाय.

लिपिबद्ध साहित्याक महत्व आसा ; म्हणु उलौंचे भासेचे महत्व ऊणे जायना. भासेचे स्थूलरूप उंलौंचेच. लिखित भासेचो आधार उलौवपंच म्हणु आमी ऊँच देकलें मूं. उलौचे सन्दर्भान, व्यवस्थित आसा. देखूनूच जायते काळ गेले घडेर लिखित रूप उलौंचे रूपांत थकून नितांत भिन्न जावयेत. तावेळ कितें जातलें? उलौंचे भासेक अनुसरून लिखित रूपाचें नवनिर्माण जातलें. भारतीय भासेंचो विकासा विशीं विचार केल्यार हें स्पष्ट जातलें.

संस्कृत भासेचे लिखित व्याकरणबद्ध रूपाचो आधार उलौंची भासच आशिल्ली. जाल्यार एद्यो शताब्दी उपरांते उलौंची भास स्वाभाविक परिवर्तना लागून ह्या लिखित भासें थाकून भिन्न जाली. तावेळ लोकभास लिपी बद्ध जाली. ह्या भासेक प्राकृत म्हणु नांव. बुद्धा कालाक जन भास लिखित संस्कृतां सून भिन्न आशिल्ली. भगवंतान जनाक तांगेले भासेनच उपदेश दिल्लो. तो उपदेश लिपिबद्ध जाल्लो तेन्ना संस्कृतांसून भिन्न एक साहित्य उत्पन्न जालें. मागीर असलेंच परिवर्तनान अपभ्रंश भासोच आधुनिक भासो जाल्यो. भासेंत असलें परिवर्तन सदांच जाता आसा; जाल्यारीय ह्या परिवर्तनांत बुडून राबल्या निमित्तान आमकां ताजो अनुभव जायना. शताब्दी उपरांतेच हें परिवर्तन अनुभूत जातलें आनी लिखित भासेंतु परिवर्तन हाडूक प्रेरणा दितलें

अक्षरां कितलीं जाय?

फुडेचे निबंधांत आमी देकलें कि लिपीचे चार प्रकार आसात.(1) एक आशयाक एक अक्षर (2) एक शब्दाक एक अक्षर (3) एक सिलबळाक एक अक्षर (4) एक वर्णाक एक अक्षर. संसारांतल्यो चडीय लिपियो चौते तराच्यो. तांतु उलौवपांतल्या एकेक वर्णाचे बदल एकेक चिह्न आसतलें. असले लिपीक वणलिपि म्हणु नांव.

एक आदर्श वर्ण लिपि आमी उद्‌भावन करतात म्हणु आसो. त्या लिपीक कसकसले गुण जाय? वर्ण वर्णलिपींतु एक वर्णाक एकच अक्षर जाय. एक वर्णाक बदलाक दोन वा चड अक्षरां येतात तरि ती लिपि व्यवस्था आदर्श म्हणु सांगूक जांवची ना. उदा: इंग्लीश भासेचे रोमन लिपि व्यवस्थेंतु "क्" ह्या वर्णा बदल कसकसलीं अक्षरां आसात? Kind हांतु K, Cat हांतु C, Cnoir हांतु Ch, Quiet, हांतु Q अशी 'क्' बदलाक K, C, Ch, Q हीं चार अक्षरां आसात. ही व्यवस्था आदर्श लिपीक सर जालेली न्हय.

आनी एक उदाहरण : ष् ह्या वर्णा बदलाक कसकसलीं अक्षरं आसात? petition, decision, Fashion, permission, suspicion ह्या शब्दांतु क्रमान t, s, sa, ss, c, हीं अक्षरां 'ष्' ह्या एकच वर्णा बदल येतात. देखून इंग्लीशाची ही लेखन व्यवस्था खरी न्हय. आनी बरौंचे एकच अक्षराक उच्चारण एकच वे? न्हय. देखीक: arm, as, call, woman, mountain, at ह्या शब्दांत 'a' चें उच्चारण कितलें भिन्न भिन्न आसा! एक आदर्श लिपींतु एक वर्णाक एकच अक्षर जाय. आनी एक अक्षराक एकूच उच्चार जाय. हाका गणिता भासेन one - to - one correspondence म्हणतात. ज्या लिपींतु ही व्यवस्था आसा ती आदर्श आसतली. जाल्यार संसारांतु आज चलची एकीय लिपि ह्या दृष्टिन आदर्श म्हणु सांगचाक जायना.

एक आदर्श लिपीक जाय जालोलो आनी एक गुण हो कि ज्या क्रमान उलौवपांतु वर्ण येतात, त्याच क्रमान बरौपान्तु अक्षरां येवूंक जाय. उदा: self

ह्या शब्दाचे उच्चारणांतु ज्या क्रमान s + e + l + f (स् + ए + ल् + फ्) हे वर्ण येतात त्याच क्रमान बरौंचो अक्षरां आयल्यांं. Pin, he, send, superintendent, top असले शब्दांत वर्णक्रमाक अनुसरून अक्षर क्रम आस.

भारतीय भासेंचे नागरी लिपि व्यवस्थेंतु "कर्म" हो शब्द पळेयात हांतु वर्णक्रम क, र, म, जाल्यार बरौंचो क्रमा पासून भौ फरक आसा. देखूनच असले शब्द बरौंचे कठिन आनी बरौच्यांत जायते फतां चुकीय येवयेत. आतां परयान सांगल्यांतु थकून आदर्श लिपीचे तीन गुण व्यक्त जातात –

(1) एक वर्णा बदल एकच अक्षर.

(2) एक अक्षराक एकूच उच्चार.

(3) वर्णक्रमाक अनुसरूनूच अक्षरक्रम.

ह्या विचारांक आधार करनु चिंतन केल्यार स्पष्ट जातलें कि एक भासेंतु कितले वर्णा आसात लिपींतु तितलींच अक्षरां जाय. एक भासेंतु चाळीस वर्ण आसात जाल्यार त्या भासेचे लिपींतु चाळीस अक्षरां आसूंक जाय. तावेळ प्रश्नु हो उदेता कि भासेंतु वर्ण कितले आनी ते कसकसले म्हणु कशी कळतलें? चोवयां.

वर्णाक ओळखूची एक शास्त्रीय पद्धाति आसा. कान्, गान – हे शब्द पळेयात. पयले शब्दांत क् + आ + न् अशी तीन वर्ण; आनी दुसरे शब्दांत ग् + आ + न् अशी तीन वर्ण. पयले शब्दांत "क्" ज्या क्रमान ज्या स्थानार आयल्यां त्याच स्थानार दुसरे शब्दांत "ग्" आयलां. आनी केवल तो फरकच शब्दभेदाक कारण. क्, आ, न, ग् ह्या वर्ण निरर्थक. हे वर्ण विशेष क्रमान आयले तेन्ना त्या वर्णक्रमांत अर्थ आसा आनी "क्" चे स्थानार "ग्" आयलें, तरि अर्थभेद जालो देखून क्, ग्, हे वर्ण स्वयं सार्थक न्हय जाल्यारीय तांच्यान अर्थभेद प्रकट जाता म्हळेलें स्पष्ट जाता मूं. अशीच कालु – गालु, काळी – गाळी, ह्या सार्थक शब्द – जोडे विश्लेषण केल्यारीय क् – ग् ह्या वर्णां पासून जांवचो अर्थ – भेद स्पष्ट जातलो. भास आशयविनिमयाचें साधन. ऊंच सांगल्ले शब्दांतु क् – ग् ह्या वर्णभेदान मात्र आशयभेद जाता देखून क् – ग् अर्थभेदाक कारण म्हणु सांगयेत. ऊंच आमी देखलेले शब्द – जोडे कोंकणी भासेचे. देखून कोंकणींतु

क् – ग् हो वर्णभेद आशयाचें विनिमयाक हेतु जावनु आसा.

अशीच सात - हात, साडि - हाडि, सून - हून - ह्या अर्थभेदक शब्द - जोडयांतु स - ह हे वर्ण अर्थभेदाक कारण जातात. लान - रान, लाक - राक, लास - रास ह्य अर्थभेदक शब्द जोडयांतुल्यान ल - र हे वर्ण अर्थभेदक म्हणु समजयेत.

पापाय फापाय - हांतुल्यान प, फ
फळ बळ - हांतुल्यान फ, ब
फार भार - हांतुल्यान फ, भ
भास मास - हांतुल्यान भ, म

ताळ दाळ, तान दान, ताट दाट, तार दार – हांतुल्यान त, द असले वर्ण स्पष्ट जातात. असले शब्द जोडयांक न्यूनतम जोडे म्हणतात. ह्य रीतीन एक भासेंतुले अर्थपूर्ण शब्द जोडे विश्लेषण करनु त्या भसेंतुल्या आशयविनि मयाक हेतुभूत आसचे वर्णांक ओळखू जातले.

न्यूनतम शब्द. जोडयांतु वर्णभेदान जांवची अर्थभेदाची व्यवस्था सगट भसेंतु समान न्हय. देखीक: संस्कृतांतु ल - ळ ह्या वर्णां निमित्ति अर्थ भेद जायना. कालिदास काळिदास जावयेत. ललित लळित जावयेत. ल - ळ वेगवेगळे अर्थभेदक वर्ग न्हय. कोंकणींतु तरि हांचान अर्थभेद जाता. मेल्लो - मेळ्ळो, पोवलीं - पोवळीं, गाल - गाळ, देवली - देवळी पावली - पावळी ह्या न्यूनतम जोडयांतुल्यान कोंकणींतु ल - ळ ह्या वर्णनि अर्थभेद जाता म्हळ्ळेलें स्पष्ट दिसता.

आनी एक उदाहरण: मलयाळम भासेंतु റ, ര हे वर्ण वेगवेगळे आसात. हाजान अर्थभेद जाता. കറ - കര, പറക്ക - പരക്ക വറ - വര, ഉറക്ക - ഉരക്ക, ह्या शब्द जोडयां पासून റ - ര हांचान जांवचो अर्थभेद कळता. असलो भेद कोंकणी, हिन्दी, मराठी इत्यादि आधुनिक भारतीय आर्यभासेंतु ना. "र" वर्णाचे उच्चार जायते तरा आसात जाल्यरीय तांचान अर्थभेद जायना.

कोंकणींतु म - म्ह हे व्यत्यस्त वर्ण आसात. माव - म्हाव, मेळ - म्हेळ

ह्यां शब्द जोडयां म - म्ह चो भेद आसा जाल्यारीय जायते जोडयांतु असलो भेद देखूं ना. मांतारो - म्हांतारो, मांत - म्हांत, माका - म्हाका असले जोडयांत अर्थभेद जायना. मलयाळमांतु उ - ओ भिन्न भिन्न वर्ण. जाल्यारीय जायते शब्दांतु "उ" चे बदल "ओ" येवयेत.

ഉല ഉലക്ക, ഒല ഒലക്ക, മുറം മൊറം, കുളം കൊളം, പുര പൊര - हांतु 'उ' आनी 'ओ' विगड जायनात. पुण **കുല - കൊല, ഉപ്പ് - ഒപ്പ്** हांतु उ - ओ अर्थभेदक जातात. अशीच कोंकणींतु सामान्य पळेल्यार न - ल हे अर्थभेदक वर्ण. उदा: तन तल, मन मल, सान साल थन थल. जाल्यार निंबू लिंबू, नोणचें लोणचें हांतु न - ल भेदा निमित्तीं अर्थभेद जायना. तावेळ अर्थभेदाक आधार करनु वर्णभेद देखप स्वल्प कठिन कार्य म्हणु समजूंक जाय. भासेचे आधारभूत विशाल शब्दावळीचे विस्तृत विश्लेषणानच वर्णांची ओळख सिद्ध जांवची. अशी अर्थभेदक वर्णां पासून शास्त्रीय चिंतन करनु संस्कृत भासेची वर्णमाला अडेच हजार वर्सां पूर्वी आमगेले पूर्वजांनी निर्णय केल्लेली. पाणिनीले अभिमता प्रमाणे संस्कृताची वर्णमाला सकल पळेयात: –

स्वर:	अ इ उ	
	आ ई ऊ	
	ऋ ॠ लृ	
	ए ओ	
	ऐ औ	(13)
व्यंजन:	क ख ग घ ङ	
	च छ ज झ ञ	
	ट ठ ड ढ ण	
	त थ द ध न	
	प फ ब भ म	
	य र ल व	
	श ष स ह	(33)

अशी संस्कृतांतु 46 वर्ण आसात. ह्या 46 वर्णां खातिर 46 अक्षरां लिपिमालेंतु जाय. संस्कृताचे लिपिमालेंतु अं, अः, क्ष, त्र, ज्ञ हीं पांच अक्षरांय मेळौनु 51 अक्षरां आसात म्हणु जायत्यो शताब्दां फुडे धरनु प्रख्यात जालेलें आसा. आनी 'ळ' वेगळेंच आसा.

संस्कृताची ही मूल वर्ण लिपि व्यवस्था आधुनिक भारतीय भासेंकय चलनु येता. म्हणु ह्या सर्वय भासेंक संस्कृताचीच वर्ण व्यवस्था आजीय आसा अशी लेकचें खरें न्हय. एकेक भासेक वर्णोच्चाराचे व्यवस्थेंतु थोडे भौ भेद आयल्यात. उदाः खडी बोली हिन्दीन्तु 'ळ' काराक प्रामुख्य ना. जाल्यार राजस्थानींतु 'ळ'कार जायते शब्दांत येता. कोंकणींतु मराठींतु 'ज' काराचे उच्चारण इंग्लीशांतुल्या 'z' चे वरी जाल्यां. आधुनिक आर्य भासेंतु 'ऋ' काराचो उच्चार खयींच ना. खयि ताजो उच्चार 'र' ज़ाला; आनी खयीं 'रू' जाला. ऋषि ह्या शब्दाचो उच्चार रिषि, रुषि अशी जाता. आनी 'ष' काराचोच उच्चार "श" कारा समान जाला.

देखीकः पुरुष पुरुश जाता; भाषा भाशा जाता; परिषद परिशद जाता. एकेक भासेंचें पूर्ण चैतन्य समजूचे खातिर त्या त्या भासेंतुल्या वर्णोच्चारा विषयांतु विस्तृत अध्ययन करका पडता.

ऊंच संस्कृतांतलीं जीं वर्णतत्वां निर्धारण केल्या तांतु प्रति वर्ण शेष सगट वर्णांथकून विगड आसा. देखीकः 'क' हो वर्ण इतर सगट वर्णांसून विगड. जाल्यार सगट वर्णांक भासेचे शब्दांतु आमचें महत्व आनी भार सामान्य न्हय. देखीक : 'क' शब्दाचे आदि - मध्य - अंत्य खंचेय स्थानार येत्रयेत. कमल, काल, कुल, कूल हांतु 'क' आदि स्थानार आसा. अकाल, आकार, प्रकार, विकास ह्या शब्दांत मध्य स्थानार आसा. भिषक्, वणिक्, सम्यक् ह्या शब्दांत अंत्य स्थाानार आंसा. जाल्यार सगट वर्णां अशी शब्दाचे आदि - मध्य - अंत्य स्थानार येनात. 'ङ' कार शब्दांचे आदी स्थानार ना. अंत्य स्थानारिय ना. अंक, अंग शंका, शंख, संग, संघ – असले शब्दांत क, ख, ग, घ ह्या वर्णांचे पूर्वस्थानारीच 'ङ' काराचो उच्चार येता. इतर खंचेय स्थानार ना. अशीच 'ञ' चो उच्चार आदि आनी अंत्य स्थानार ना मध्यस्थानार च, छ, ज, झ ह्या वर्णांचे

पूर्वस्थानारा मात्र 'ञ' कार येता. उदा: संचय, पिंछ, संजय, झंझा, मांचो, पंजर.

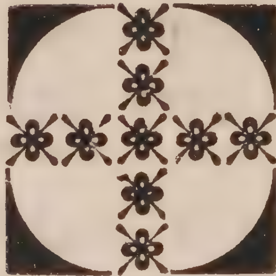
ह्या चर्चेंतुल्यान खाल सांगचीं आशयां स्पष्ट दिसतात :-

(1) वर्णलिपींतु अर्थभेदक वर्णांक आधार करनु अक्षरां आसतात.

(2) भासेंतु वर्णांचे वितरण भिन्न भिन्न आसता देखून लिपिमालेंतु एकेक अक्षराचे महत्व चड ऊणे जाता.

(3) अर्थभेद नातिलेंच वर्णभेद आनी अक्षरभेद आसचीं उदाहरणां भासेंतु आसूयेत.

मुकारि ह्या आशयांचे आनी आदर्श लिपीचे गुणांचे आधारार देवनागरी लिपि व्यवस्थेचें विस्तृत अध्ययन करयां.

देवनागरी लिपिमाला

अडेच हजार वर्सां पिरथम भारतांतुल्या व्याकरणचिंतकानि संस्कृत भासेचें पूर्ण विश्लेषण करनु तांतुले वर्ण दिखून धरलेले. आनी त्या वर्णांचें शास्त्रीय विवरण, वर्गीकरण आनी क्रमीकरण तैयार केल्लेलें. ह्या कार्यांतु जायते चिंतकानि भागु घेतल्लो जाल्यारीय पाणिनी मुनीचें नांवच खूब प्रशस्त जालेलें. असलें शास्त्रीय चिंतन इंग्लीश भासेक विसावे शेकडयांत मेळ्यां. ह्याजे फुडे संसारांतु केवल संस्कृताकच हें भाग्य मेळ्ळेलें. भासे पासून अशी एक शास्त्रीय चिंतन जाय म्हणु सरि लैटिन, ग्रीक चिंतकांक दिसलें ना अशिल्लें. संस्कृत भासेचे व्याकरण शिकिल्ले Bloomfield वरीचे आधुनिक पाश्चात्य भाषाशास्त्री सगट हें देखून आश्चर्यचकित जाल्यात.

आम्गेले पुरातन भाषाचिंतकानि संस्कृतांतुले वर्ण ओळखून घेतले. एकेक वर्ण उच्चार करतना श्वासगति कशी उरता; ओंठ, जीब, तालु इत्यादि मूखावयवांची स्थिति कशी राबता; वर्ण चड उणे मुखर जाता कशी; वर्णोच्चारांत नांकाचो धर्म कसलो – असले विषयांतु अगाध मनन आनी परीक्षण करनु वर्णाचें विवरण तैयार केल्ले; त्या विवरणांक आधार करनु स्वर, व्यंजन, अल्पप्राण, महाप्राण, अनुनासिक, निरनुनासिक, स्पर्श, अंतस्थ, ऊष्म, इत्यादि वर्गांतु तांका एक विशेष क्रमान दवरनु वर्णमाला तैयार केल्ली. ह्या वर्णमालेचे आधारार देवनागरीची लिपिमाला जाल्या. संस्कृताचे वर्णमालेंतु एकावन अक्षरां आसात म्हणु फुडेचे निबंधांतु सांगलेलें. ती लिपिमाला एकफंतां आनीकय पळेयात. ताजे पासून विस्तृत चिंतन करूंक आसा.

देवनागरा लिपिमाला

स्वर – अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ
ए ऐ ओ औ अं अः (15)

व्यंजन :–	कवर्ग –	क	ख	ग	घ	ङ
	चवर्ग –	च	छ	ज	झ	ञ
	टवर्ग –	ट	ठ	ड	ढ	ण
	तवर्ग –	त	थ	द	ध	न
	पवर्ग –	प	फ	ब	भ	म
	अंतस्थ –	य	र	ल	व	
	ऊष्म –	श	ष	स	ह	(33)

विशेष संयुक्ताक्षरां –	क्ष	त्र	ज्ञ	(3)
				51

हीं अक्षरां उच्चार केल्यार संस्कृतांतुले वर्ण आयकयेत. संस्कृतांतु ल - ळ अर्थभेदक न्हय देखून 'ळ' हांतु मेळ्ळें ना. 'ळ' कार 'ल' काराचोच रूपभेद म्हणु लेकतात. भारतांत आज प्रचारार आसच्यो उर्दु लिपि सोडून बाकी समस्त लिपियो ह्या देवनागरीचेच आधारार आसात. तमिळ लिपिय तशीच. एकेक भासेचे विशिष्ट स्वभावाक लागून अक्षरां चड ऊणें आसयेत. देखिक : मलयाळांत ह्रस्व ए (എ), ओ(ഒ), റ, ഴ, ള, ററ हीं अक्षरां विशेष आसात. जाल्यारीय अक्षरांचें स्वरूप, क्रम आनी बरौची रीति नागरीक अनसरून आसा.

नागरी लिपिमालेचें सौन्दर्य आस्वादन करूंक ती उच्चार करनु आयकल्यार पूरो. आनी ताजे लागी एक क्रमूय नातिल्ले. नारला कूडांत नारलु भरनु दरवल्यावरि आशिल्लो रोमी लिपी मालाय उच्चार करनु आयकात. रोमींतु स्वर व्यंजनां वेगवेगळीं केलीं नात. वर्णां गुणाक आधारसून कसलेंय क्रमीकरण ना. आनी लिपीचे उच्चाराक वर्ण-संबंदूय ना. आसो. रोमी पसून चिंतनकरचे वेळार तें काडू अरबी-उर्दु लिपि-मालेचीय गति हीच.

शब्द बरौंचे वेळार व्यंजना उपरांते स्वर लागवपाची विशिष्टपद्धति नागरींत आसा. उदाहरण : 'द' लागी 'ए' बरौंच्याक 'दए' असी बरयनात.

'ए' चे बदल ' े ' 'द' चे उंचार येता. अशी व्यंजनांक लांवचे स्वरचिह्नांक 'मात्रा' म्हणु नांव. स्वरावळी आनी स्वरांच्यो मात्रो खाल पळेयातः—

स्वर	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
मात्रा		ा	ि	ी	ु	ू	े	ै	ो	ौ	ं	ः

अशी व्यंजनांलागी स्वर पूर्णरूपान बरौनातिल्लें ताजी मात्रा बरवप म्हळेलें एक किरकिर म्हणु लेकशात. ही आमगेले पूर्विकानि देखलेली एक मितव्ययाची पद्धति. ह्यो मात्रो व्यंजनांलागी मेळौंची रीतीय पळेयात :–

े ै ं

ि | क | ा ी ो ौ :

ु ू ृ ॄ

आ, ई, ओ, औ, अः हांच्यो मात्रो व्यंजनाचें उजे तांतु; "इ" ची मात्रा मावशीं; उ, ऊ, ऋ, ॠ, च्यो मात्रो खालाक; ए, ऐ, अं हांच्यो मात्रो उंचार – अशी बरयतात. देखीकः क का कि की कु कू कृ कॄ के कै को कौ कं कः 'र' कारालागी उ ऊ मात्रा मद्दें जोडतात. अशी रु रू, साधारण रीतीनथ बरौयेत.

व्यंजनाक स्वर जोडोंवची ही रीति मितव्ययाची म्हणु सांगलें मूं 'अ' काराक मात्रा ना म्हळेलें ह्या मितव्ययाचें पारम्य. सगट स्वरांक मात्रा आसा; फकत अकाराक ना. व्यंजनां भितर अकार आसा म्हणु लेकचें. अकार सगट व्वंजनांत अंतर्भूत आसा ही एक आमगेले पूर्विकांली व्होड युक्ति. ही हनुमन्ताली युक्ति. हनुमंतु लंकेरि गेलो सीतामाईक सोदून. सगट घरांतु चोयलो. सर्वकडे बायलांलागी घोव आसा; आनी तीं सगट भांगर - जायें घालनु चांग कापड चोळी न्हेसून आसात. फकत एकली बेसल्या अशोक मुळांत. तिका कांय अलंकार ना. तावळीच ताका कळ्ळें

ज्या माईंक सोडून आपण भोंवता ती हीच. हिका घोव ना? कित्या ना? तो तिजे हरद्यांत अंतर्यामी जावनु सदा सर्वदा विराजमान आसा. अशीच ज्या व्यंजनालागी मात्रेचो अलंकार एकूय ना, त्या व्यंजनांत अकार अंतर्भूत रावला अशी लेकात. ही एक महायुक्ति कि न्हय?

आनी ही युक्ति आयची-कालची बी न्हंय; भौ पूर्विल्ली. भगवद्गीतेंतु भगवन्तु अर्जुनाक सांगताः-

'अक्षराणां अकारोऽस्मि' (10-33)
अक्षरां मद्दें अकार हांव.

अक्षरमालेंतु अकार आदींच कशी आयला कि तशी समस्त विश्वाचे आदींतु मूलकारण जावनु हांव आसलो, आसा आनी आसतलो अशी ताजो अर्थ करतात. आनी एक अर्थूय आसा : जशें सर्व अक्षरांतु अकार अंतरमुक्त आसा, तशीच समस्तप्रपंचांत हांव अंतर्यामी जावनु आसा. आमगेले अक्षरमालेची एक मुख्य व्यवस्था उडगास दवरनूच भगवन्तान अशी म्हळेलें आसूका.

व्यंजनांलागी स्वर मेवौची ही पद्धति पळैल्या तेन्ना एक संशय दिसता. एक आदर्श लिपींतु एक वर्णाक एकच अक्षर जाय म्हळोलो नियम नागरी अनुसरण करता व्हय? करता मूं. हांगा एक स्वर वर्णाक दोन अक्षरां नात. एकच अक्षर. तें पूर्ण बरैनातिल्लें ताजो एक अंश व्यंजनालागी जोडप. इ, ई, ए हांकां मात्र अशी दिसना. जाल्यार काका साहेब कालेल करांले पद्धतींतु हीं अक्षरां अि, अी, अे अशी बरयतात देखून व्यंजनार जोडौंचीं चिह्नां स्वराक्षराचेच अंश म्हळेलें स्पष्ट जाता कि ना?

पुण स्वराचीं चिह्नां व्यंजनाचे मुकार - मात्शीं खाल - ऊंच जोडपान एक दोष आयला. अक्षरां बरौनु मुकार मुकार वचचाक जायन. खाल-ऊंच-मात्शीं वचूका जाता. हें स्वल्प कठिनच. आनी 'इ' काराची मात्रा मात्शीं आयलेल्या निमित्तान वर्णक्रमाक अनुसरून अक्षरक्रम म्हळोलो आदर्श लिपीचो गुण हांगा ना जाला.

देखीक : 'कवि' हें उदाहरण पळेयात. हांतु वर्णक्रम क + व + इ

पुण अक्षरक्रम क+इ+व जालं. देखून इकार मात्रा व्यंजना मागशीं मेळवप अशास्त्रीय म्हणु सांगका पडता. विनोबाजीन हाका परिहार सांगलो. सांगले अभिप्रायाक अनुसरुन इकार मात्राय व्यंजनाचे उपरांते येतली. देखीक:– 'विनोबा' चें 'वि' कशी येता पळेयात : वीनोबा ही युक्ति आतां मेरेन कोणे स्वीकारली ना. बुदवन्तानी सांगचें आमी आयकतले व्हय?

ऊंच सांगल्यांतु 'लृ' कारा विशीं कांय चर्चा केली ना. मागीर सांगूं.

व्यंजनालागि स्वरमात्रा जोडोंवचे पासून ज्या मितव्ययाची गजाल आमी देखलीं, तसलो मितव्यय व्यंजनाक व्यंजन लावचांतुय आसा. फुडे एक व्यंजना सकल दुसरें व्यंजन बरौची रीति आसली. आतां ती ना. आतां प्रचलित पद्धति कसलि म्हणु कळूक व्यंजनाक्षरांची एक विशेषता पळौंक जाय. चडय व्यंजनाचें आखेरीक एक उबी रेखा आसा मूं. असली अक्षरां खंच खंची पळेयात :—

ख ग घ च ज झ ञ ण त थ ध न
प ब भ म य ल व श ष स.

हीं अक्षरां दुसरे एक व्यंजनाक जोडताना प्रथमाक्षराची उबी रेखा सोडची.

उदा : ख्य, ग्य, घ्य, च्य, ज्य, झ्य, ञ्च, त्य, थ्य, ध्य, न्य,
प्य, भ्य, य्य, ल्य, व्य, श्य, ष्य, स्य.

क, फ ह्या दोन अक्षरांतु उबी रेखा मद्दें आसा देखून ती सोडूक जायना. ह्या अक्षरांक दुसरयां लागी जोडोंवचाक उबी रेखेचे उजे तांतु मेरेन येवनु दुसरें अक्षर जोडयतात. उदा : क्त, क्य फ्त.

'क' चे लागी 'लृ' स्वर अशीच जोडतात. — क + लृ = क्लृ

छ ट ठ ड ढ द ह – ह्या अक्षरांक व्यंजन जोडोंचाक हांचे लागी खाल उजे तांतु '्' अशी एक रेखा बरयतात. ह्या रेखेक हल चिह्न म्हणु नांव. उदा: छ्र ट्ट ट्ठ ड्य ढ्य द्य ह्‌व

जाल्यार द्+द=द्द, द्+य=द्य, द्+व=द्व द+ध=द्ध अशी बरयतात. बुद्द, उद्यम, द्वार, उद्धार ह्या शब्दांत हीं शक्षरां पळेयात. हांगा मितव्ययाचें सिद्धांत लागना म्हळेलें स्पष्ट. आनी एक अक्षर बाकी आसा – र. हें अन्य अक्षरां लागी जोडवप कशी म्हणू चोंवया.

ज्या अक्षराक उबी रेखा आसा ताजे उपरांते 'र' आयल्यार 'र' चे बदलाक '्र' अशी एक रेखा उबी रेखेचे माक्शीं जोडतात.

उदाः- क्+र=क्र ग+र=ग्र

उबी रेखा नातिल्ले अक्षरां लागी 'र' जोडोवचांक '^' तांचे खाल बरयतात.

उदाः- छ+र=छ्र, ट+र=ट्र
ड+र=ड्र इत्यादि.

एक व्यंजना फुडे 'र' कार जोडवप हाजाकय कठिन.

उदाः- र+क=र्क (अर्क), र+ग=र्ग (मार्ग)
र+ज=र्जा (ऊर्जा)

हांगा 'र' काराचें चिह्न 'ॅ' शिरोरेखेच्या उंचार व्यंजनाक्षरा उपरान्ते बरयतात. वर्णक्रमाक अनुसरून अक्षरक्रम म्हळोलो आदर्श लिपीचो गुण हांगा पूर्णतः मोडून वता.

उदाः- धर्म — वर्णक्रम ध+र+म ; लिपिक्रम ध+म्+र
ऊर्जा — वर्णक्रम ऊ+र+ज्+आ ; लिपिक्रम ऊ+ज्+आ+र

'र' एक अक्षराक 'र, ्र, ^, ॅ' अशी चार चिह्नां आसल्यान एक वर्णा बदल एक अक्षर म्हळोलो नियमूय मोडता. नागरी लेखनाचो भौ कठिन भाग हो, हाका सरळ करूंक काकासाहिबान निर्देश दिल्यात. ताका अनुसरून –

क्+र=क्र (उदा :- क्रम) ध्+र=ध्र (उदा :- आध्रा)
म्+र=म्र (उदा :- आम्र)

'ॅ' ह्या चिह्ना बदलाक 'र' कारूच अथवा ताजो एक कुटुको

उदा :– कर्म = करम वा कर्‍म धर्म = धरम वा धर्‍म

काकासाहिबाली ही रीति भारत सरकारान अंगीकारली ना. नागरींतु द्वित्वाक्षरां पासून एक विशेष नेम आसा. क च ट त प, ग ज ड द ब, ण न म य ल व, श स – ह्या अक्षरांक द्वित्व येवयेत. देखीक :– क्क, च्च, ट्ट, त्त, इत्यादी. जाल्यार ख छ ठ थ फ, घ झ ढ ध भ ह्या अक्षरांक द्वित्वाचे बदलाक क्रमान क्ख, च्छ, ट्ठ, त्थ, प्फ, ग्घ, ज्झ, ड्ढ, द्ध, ब्भ येतलीं. ङ, ञ, र, ष, ह हांका द्वित्व ना.

इकाराची मात्रा व्यंजना मागशीं येवप, र कारा मात्रेचें रूपवैचित्र्य आनी बरौंची रीति, द्वित्वाक्षरांची ऊंच सांगलेली व्यवस्था – ह्या तीनीय कारणानि नागरी शिकपय बरौवपय कठिन दिसता.

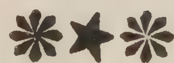
नागरी लिपिमालेंतु वर्णमालेंतु नातिल्लीं पांच अक्षरां आसात म्हणु फुडेचे निबंधांत सांगलें आसा. तीं पांच अक्षरां हीं अं, अः, क्ष, त्र, ज्ञ. हांचे विशीं स्वल्प चिंतन करूयां.

अं - हें स्वरावळींतु 'औ' चे उपरांन्ते येता. हांका अनुस्वार म्हणु नांव. हाजें चिह्न ' ं ' हेंच. हें अनुनासिक उच्चारणाचें सूचक. हें बरौंचे विशीं लागीचे निबंधांतु चर्चा करूं.

अः – हें विसर्गाचें सूचक. केवल संस्कृत तत्सम शब्दांत येता.

क्ष – हें क + ष चें, त्र – हें त + र चें आनी ज्ञ + हें ज् + ञ चें संयुक्ताक्षर हांचे पासूनूय लागीचे निबंधांत विशेष चर्चा करूं.

नागरी लिपि व्यवस्थेंतु व्यंजनां लागीं स्वरय व्यंजनय जोडोंवची ही पद्धति देखून कोण एक भाषा शास्त्रज्ञ नागरीक सिलबिक लिपि म्हणता. जाल्यार ती दृष्टी खरी न्हय. नागरी वर्ण लिपीच. कितें म्हळ्यार हांतु प्रती वर्णाक बरौचांतु प्रातिनिध्य मेळता. कांय वर्ण सोडून वचना आनी कांय अक्षरांश अनावश्य ना.

कोंकणी खातिर देवनागरी

आमी देवनागरी लिपी बरौची पद्धति देखली. आतां ती कोंकणीक प्रयोग करचे पासून चिंतन करूयां. देवनागरीचे स्वरावळींतु तेरा चिह्नां आसात. आधुनिक भाषाशास्त्राचे दृष्टीन पळेल्यार अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ – हे धा स्वर कोंकणींत देखयेत. अर्थपूर्ण न्यूनतम शब्दजोडे विश्लेषण केल्यार ह्या वर्गाचें अर्थभेदकत्व देखूयेतलें. उदा: तन - तान, तण - ताण, तळी - ताळी हांतुल्यान अ आ चो फरक दिसता. तशीच आट - ईट, तान - तीन, ताक - तीक हांतुल्यान आ - ई चो फरक दिसता. इतर थोडे फरक पळेयात: –

दिस (क्रि) – दीस; दिन – दीन	इ – ई चो;
अनाम – इनाम; अतर – इतर; गळो – गिळो	अ – इ चो;
अपकार – उपकार; अतर – उतर	आ – उ चो;
आल्लें – इल्लें; दान – दिन; बाळ – बिळ	आ –इ चो;
आजो – उजो; काल – कुल; ताका – तुका	आ – उ चो;
भात – भूत; मात – मूत; सात – सूत	आ – ऊ चो;
मीठ – मूठ; कीडो – कूडो; खीळो – खूळो	ई – ऊ चो;
कुल – कूल; उब (क्रि) – ऊब	उ – ऊ चो;
दान – दोन; मार – मोर; चार – चोर	– आ – ओ चो;
मेट – मोट; पेर – पोर; तेल – तोल	ए – ओ चो;
देव – दैव;	ए ऐ चो;
जड – जोड; कण – कोण; मर – मोर	अ – ओ चो;
चार – चोर; जार – जोर; घास – घोस	– आ – ओ चो;
पैस – पौस	ऐ – औ चो;
गोरी – गौरी; पोस – पौस	ओ – औ चो;

परस्पर अर्थभेदक व्यतिरेक स्पष्ट जाता. 'ऋ' काराचो उच्चार

'रि' जाता. जाल्यारीय संस्कृताचे जायते तत्सम शब्द बरौंचाक हें अक्षर आनी ताजी मात्रा जाय देकून स्वरावळींतु हें अक्षर उरचें बरेंच. ऋ आनी लृ कोंकणींत ना. देकून तीं अक्षरां सोडयेत.

अं – हो स्वर न्हय. हाका अनुस्वार चिह्न म्हणु नांव. स्वराचे उपरान्ते ताका लागून येंवचो एक नाद – अशी ताजो अर्थ. वास्तव संगल्यार शिरो रेखे उंचार घालचो एक बिन्दु अथवा तिळो हाजे चिह्न आसा.

स्वरांक हें चिह्न लागल्यार ताजें उच्चारणाक अनुनासिक म्हणतात. कोंकणीचे सगट स्वरांक असलो उच्चार येवयेत. तावेळ अं आं इं ईं उं ऊं एं ऐं ओं औं अशी जातलें. हे स्वर साधारण स्वरांवरि न्हय. आ – आं हे दोनीय स्वर लागि लागि म्हणु आयकात. आ म्हणताना श्वास तोंडांतल्यान अबाध गतीन भायर वता. जाल्यार आं म्हणचे वेळार श्वास तोंडांतल्यानय नांकांतल्यानय वता. बोटानि नांक धांपून परीक्षण करनु चोवयेत. आं म्हणताना बोटांचेर श्वास येवनु मारता कळतलें. आ म्हणताना अशी जायना. अ आ ··· ··· ··· ··· औ हे साधारण स्वरांक निरनुनासिक स्वर म्हणूय अं आं ··· ··· ··· ··· ··· ··· औं ह्या नांकांतल्यान श्वास वच्चा स्वरांक अनुनासिक स्वर म्हणूय भाषाशास्त्रांत नाव दिल्यां.

अनुनासिक स्वरा निर्मित्ति कोंकणींतु अर्थभद जाता. देखीक: तोड–तोंड, देव–दंेव, शेट–शेंट, वाटो–वांटो, नाव–नांव, मास–मांस, ताक–तांक, वेग–वेंग. हांतु साधारण स्वरा बदल अनुनासीक स्वर आयल्यार अर्थभेद जाता कि ना? देखून अनुनासिक स्वर अर्थभेदक आसात. ताका–तांकां, येता–येतां, आयलो–आयलों, गेले–गेलें, आयली–आयलीं ह्या उदाहरणांतु अनुनासिकान व्याकरणिक अर्थभेदुय दिकूक येता. देखून अनुनासिक म्हळतें कोंकणींत अर्थभेदक वर्णत्व जावनु स्वीकारचें आसा. हाजो प्रतिनिधी जावनु लिपिमालेंतु अनुस्वार जाय म्हळेल्यांत कांय संशय ना.

अः — हो स्वर न्हय. हाज्यान अर्थभेदूय जायना. हाका विसर्ग म्हणु संस्कृतांत नांव. ' : ' हाजें चिह्न. दुःख, अधःपतन, अंतःकरण असले

संस्कृत तत्सम शब्द बरौंचाक हें चिह्न जाय. हाजे उच्चार करचे वेळार छट जावनु श्वास भायर उसळून हकारावरीचो मन्द शब्द जाता. ह्या सांगीले शब्द दुक्ख, अधप्पतन, अंतक्करण अशीय बरौयेत. आमगेले पुरातन परंपरेक मानु दिवचे खातिर हें लिपिमालेंत दवरयेत., अशी कोंकणीचे स्वरमालेंत खाल सांगचीं तेरा अक्षरांय जाय :–

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ए ऐ ओ औ अं अः (13)

आतां कोंकणीचे थोडे विशिष्ट स्वरां पसावत विचार करूयां. कोंकणींतुलो अकार मलयाळम वा कन्नडांतल्या अकारा वरी न्हय. मलयाळांतु अकार विस्कळ आसा; कोंकणींतुलो धांपल्लो. मलयाळमांतुलो अकार म्हणतानां कोंकणीतुलो म्हणचा पशी तोंड चड विस्कळ जाता. देखून मलयाळमांतु अकार चड विवृत आनी कोंकणींत संवृत अशी सांगयेत. Akbar हांतुलो प्रथमलो अकार मलयाळांतुल्या वरि आनी बकाराक लागल्लो कोंकणींतुल्या वरि आसा. घर, चड, वच, मर, अक्कल, अधिक —ह्या शब्दांतु कोंकणीचो निज अकार आयकयेत. ह्या अकाराक उच्चार भेद आसात. वच, चड, स – हांतु आशिल्लो अकार घर, अधिक, अक्कल असले शब्दांतुले अकारांत थकून स्वल्प वेगळो. हो भेद अशी दाकयतात –

व॑च, च॑ड, स॑, सम॑ज, भित॑र.

ऊंच (') चिह्न जोडलेल्या अक्षरांतुलो अकाराक दिगाय स्वल्प चड आसा. आनी अकाराकच स्वल्प ओकाराचो उच्चार करची रीतीय आसा. हो ओ कार पूरा ओ कार न्हय. हो म्हणचे वेळार ओंट स्वल्प वाडकूळो जातात. हाजे उच्चारा खातिर रोमींतु 'o' बरयतात. डा. मनोहर सरदेसांयाल्या 'जायो - जुयो' हांतुल्यो दोन फांतियो पळेयात:–

सोंपलो दीस तरीय कसी
जमीन अशी हून आसा ?
somplo dis tori-i koxi
zomin oxi hun asa ?

हांतु तरीय, कशी, जमीन, अशी–ह्या शब्दांतु ओ कार आयला. हो ओ कार पूर्ण ओ कार न्हय. हो ओ काराचो एक भेद. सोंपलो ह्या शब्दांतु पूर्ण ओकार आसा. वस्तुतः थोडे शब्दांतु असलो अ काराचो उच्चारभेद आयल्यारीय अर्थ–भेद जायना. उदा: 'स' हो संख्याशब्द पळेयात. स, से सो–अशी तीन प्रकारानि उच्चार करयेत.

चड चंड चोड

पणस पणंस पोणोस

तण तंण तोण

अशी तीन वेगवेगळे अक्षरान उच्चार केल्यारीय उच्चारण भेदान अर्थभेद जायना. आधुनिक भाषाशास्त्राचे आशयाक अनुसरून ह्या तीन प्रकारांचे अकार वेगवेगळे म्हणु लेकचे न्हय. हांकां एकच अकारवर्णाचे उपवर्ण (Allophones) म्हणूंयेत. अर्थभेदाक अनुसरून वर्णभेद; आनी वर्णभेदाक अनुसरून अक्षरभेद – हें एक शास्त्रीय सिद्धांत. देखून साधारण अकार, स्वल्प दीर्घ अकार, आनी वाडकूळो अकार हांकां भिन्न भिन्न स्वर जावनु लेकचें नाका. हांकां बरौंचाक एकच अक्षर पूरो.

अशीच 'ए' काराचे दोन उपवर्ण आसात – एक ह्रस्व आनी एक दीर्घ. ह्रस्व ए कार ह्या शब्दांत आयकतात – गेल्लो, केप्पो. आनी एक, केळें, पेड, वेळेर,देड, अडेच — ह्या उदाहृदणांतु 'ए' दीर्घ. पैले एकारा बदल दुसरो अथवा दुसरया बदल पैलो एकार उच्चार केल्यारीय अर्थभेद जांवना. देखून हे दोनीय स्वर एकच एकार वर्णाचे उपवर्ण म्हणु लेकयेत. हांकां बरौंचाक वेगवेगळींअक्षरां नाकात.

कोंकणींतु ए कारा वरीच ओ काराकय दोन उपवर्ण आसात; एक ह्रस्व आनी एक दीर्घ. हांचीं उदाहरणां :–

ह्रस्व	दीर्घ
ओखद	आयलो
पोकळ	मोर
पोरसूं	घोडो
कोंकण	कोयरु

हांतु ह्रस्व स्थानार दीर्घ अथवा दीर्घ स्थानार ह्रस्व उच्चार केल्यारीय अर्थभेद जायना. देखून ह्या दोनीय उच्चारांक एकच ओ कार वर्णाचे उपवर्ण म्हणु लेकूका. दोनीय मेळनु एकच अक्षर पुरो.

ऊंच स्वरां पासून अर्थपूर्ण न्यूनतम शब्द-जोडे विश्लेषण केल्यावरीच व्यंजनांपासूनूय करनु तांचे अर्थभेदकत्व स्पष्ट करयेत. त्या विषयांतु विस्तृत चिंतन हांगा करना. पुण थोडे विशेष व्यंजना पसावत चर्चा करुं.

ङ, ञ, ण, न, म — ह्या व्यंजनांक अनुनासिक व्यंजन म्हणतात. हे वर्ण उच्चार करचे वेळार नांकांतुल्यान श्वास भायर वता. अनुनासिक स्वरां वरीच अनुनासिक व्यंजन. ह्या व्यंजना बदल अनुस्वार बरौंची रीति आसा. उदा :– सङ्गीत = संगीत, अङ्ग = अंग. कोंकणी भासेंतु 'ङ' वर्णांचें वितरण भौ सीमित आसा. तो वर्ण केवल क ख ग घ वर्णांचें पूर्वस्थानार मात्र येता. देखून 'ङ' कारा बदल फुडेचे अक्षरा ऊंच अनुस्वार बरयतात. कोंकणींतु 'ङ' कार बरौंची रीतीय ना. सगट कडे अनुस्वार येता. उदा :– अंक, शंख, संघ, भंग.

ञ काराची स्थितीय अशीच. हो वर्ण केवल च छ ज झ वर्णांचे पूर्वस्थानारीच येता. दुसरे खंचे स्थानार ना. देखून हाजे बदल पूर्वाक्षरारि अनुस्वार बरौंची रीति प्रचारार आयल्या. उदा :– सञ्चय = संचय. पंछी, संजय, झंझट इत्यादि. हांतुल्यान स्पष्ट जाता कि ङ, ञ ही अक्षरां अक्षरमाळेंत आसा जाल्यरीय तांचो प्रयोग करनात. तांचे बदल अनुस्वार बरयतात.

ण कार शब्दांचे आदि, मध्य, अंत्य स्थानार येता. उदा : णव प्रणय, प्राण. ट ठ ड ढ ह्या वर्णाचे पूर्वस्थानार णकार येतना ताजे बदल अनुस्वार बरौंयेत. उदा :— पण्डित = पंडित. अशीच कांटो, कुंठित, कुंडो, पंडरपुर.

न कार येंवचे त थ द ध हांचे पूर्व स्थानार आसता. जाल्यार तेन्ना न कारा बदल अनुस्वार बरयतात. उदा :— अंत, पंथ, चंद्र, गंध.

प फ ब भ हांचे पूर्वस्थानार येवचे म कारा बदलय अनुस्वार बरयतात. उदा :— पंप, चांफो, तुंबो, कुंभ. जाल्यार ण न, म हे वर्ण शब्दांचे सगट स्थानार व्यापक रूपान प्रयोग करतात. देखून ङ, ञ वरि तांकां सोडूंक जायना.

कोंकणींतु ल — ळ हांचान अर्थभेद जाता म्हणु फुडेचे निबंधांत सांगलें आसा. हांचान अर्थभेद जाता म्हणून तांका वेगवेगळे वर्ण जावनु लेखचें. ळ काराक अक्षरमालेंत ल कारा उपरांते बरौंचे. देखून कोंकणींत अंतस्थ वर्णाचीं पांच अक्षरां आसलीं – य र ल ळ व अशी. ळ कार ह काराचे उपरांते बरौंची रीति खरी न्हय. श ष स ह – ह्या वर्णांक ऊष्म म्हणु नांव. हांतु स - ह हे अर्थभेदक आसात. जाल्यार श, ष, स हांचे अर्थभेदकत्व भौ ऊणे. भाषा, भाशा, भास अशी जावयेत. shirt हें शर्ट, षर्ट, सर्ट जावयेत. कषाय, कशाय, कसाय जाता. असलीं जायतीं उदाहरणां आसात. कोंकणींतु श - ष हांचे मद्दें श काराक प्रामुख्य आयलां. ष कार केवल संस्कृताचे तत्सम शब्द बरौंच्या खातिर आसा. उदा :– कृषि, सृष्टि, राष्ट्र, राष्टीय, पुष्प.

कोंकणींतु थोडे नवे वर्ण उबजल्ले आसात. न म ल व ह्या चार वर्णाचे महाप्राण वर्ण नवे जाल्यात. हे बरौंचाक न्ह म्ह ल्ह व्ह अशी संयुक्ताक्षर प्रयोग करतात. उच्चारणा नदरेन सांगल्यार हे संयुक्त न्हय. क च ट त प आनी ख छ थ फ हांचे मद्दें कसलो फरक आसा, तसलोच फरक न म ल य आनी न्ह म्ह ल्ह व्ह हांचे मद्दें आसा. ख छ ठ थ फ हांकां महाप्राण वर्ण म्हणतात. कितें म्हळ्यार, ते उच्चारण करताना चड श्वास वा प्राण भायर वता. अशीच न्ह म्ह ल्ह व्ह उच्चारण करचे वेळारीय चड श्वास भायर वता. न - न्ह म - म्ह, व - व्ह, हांचे मद्दें उच्चारभेद आसाच; अर्थभेदूय आसा.

उदा :–	ना	माव	मेळ	मोवु	वर	वोडु	वांव
	न्हा	म्हाव	म्हेळ	म्होवु	व्हर	व्होडु	व्हाव

लवु - ल्हवु हांचें मद्दें अर्थभेद देखूं पडना. म्हाका, म्हजो, म्हजान

असले उच्चार आयकयेत जाल्यारीय माका, माजो, माज्यान म्हळचारीय जाता. 'महा' म्हळेलें 'म्हा' रूपानय खयींय आयकूं येता. महाजन म्हाजन जाता आनी महात्मा म्हात्मा जाता. हाजान उच्चारण भेद जाता शिवाय अर्थभेद जायना मूं. आसूं.

फुडले निबंधांत सांगल्यावरि क्ष = क+ष आसा आनी त्र = त+र आसा. हीं अक्षरां साधारण संयुक्ताक्षरां रूपानय बरौयेत.

ज्ञान, विज्ञान, ज्ञानी असले शब्दांत येंवचे 'ज्ञ' संघटनानुसार ज+ञ जाल्यारीय ताजें उच्चारण विचित्र आसा. 'ज्ञान' खयिं गिन्यान जाता; आनी खयिं गियान जाता. हो वर्ण आनी ताज्यान जांवचे शब्द सगटय संस्कृत तत्सम आसात. हजारानि वर्सां, कोटानुकोटि जनांनि म्हणु आयलेल्यान हाजो उच्चार अशी विचित्र जालेल्यांत कांय अजाप ना. लिपिमालेंतु 'ज्ञ' क स्थान मेळूकय कारण उच्चाराचें हें वैचित्र्य जावयेत.

ह्या चर्चेंथखून सकल सांगचें निर्णय मेळतात :–

नागरी स्वरावळींत आशिल्या 15 अक्षरांत कोंकणीक –

1) धा वर्णाक्षरां आनी एक अनुस्वार अशीं इखरा अक्षरां जायच.
2) ॠ आनी ॡ नाका.
3) ऋ, अः – हीं परंपरे खातिर दवरयेत.

नागरी व्यंजनावळींत आशिल्या 36 अक्षरांत कोंकणीक –

4) ङ, ञ – हांचो उपयोग ना.
5) य, र, ल, व लागीं ळ जोडोंवचाक जाय.
6) ष, ज्ञ, परंपरे खातिर दवरयेत.
7) क्ष, त्र, – हीं संयुक्ताक्षरां देखून संयुक्ता रूपान बरौयेत.

रोमी लिपि भारतांतु

क्रिस्त आदी शतकांत धरनु रोमी लिपि भारतांत परिचित आशिल्ली. रोमा साम्राटालें नांव आसलीं नाण्यां भारतांत जायते कडे थकून पुरातत्व वैज्ञानिकांक मेळ्ळेंलीं आसात.

सोळावे शेकंड्यांत फिरंग्यांनी गोंय जिकून घेतल्ले उपरांते रोमीचो परिचय आनी प्रयोग व्यापक जावूंक लागलो. फिरंग्यां मावशीं डच, फ्रेंच आनी इंग्लीश व्यापारियानि, सैनिकानि, पाद्रींनि आनी शासकानि रोमी लिपीक भारतांत प्रचार दिल्लो. ह्या सर्वांलेय भासेंची लिपि रोमीच. ब्रिटिश शासकानि पाश्चात्य शिक्षण रीति हाडली आनी शासनाची विद्येची एकमात्र भास जावनु इंग्लीशाक प्रचार दिल्लो. अशी आज भारतांत खयिं चोयल्यारीय रोमी दिकूक पडता. शिकिल्ले वाचिल्ले सर्व जन रोमीन हस्ताक्षर करतात. सर्वत्र सरकारी आफीसांची आफीसरांची नांवां रोमीनच बरयल्यांत. सर्व व्यापारसंथेंतुय रोमी आसा. टाइपराइटर नातिल्लें खंचेय आफीस वा व्यापार संस्था चलची ना. तांची लिपि रोमीच. हडको, सिडको, फेडो, साडु असलीं नवे नवे संस्थे नांवांय रोमी आधारार नवीं नवीं जाता आसात. अशी भारत देशी लिपी पशि चड प्रचार रोमीक मेळ्ळा. आज आमी रोमीचो धिमधीम अनुभौसून बसल्यात.

रोमी एकीच; जाल्यारी तिजो वेष अनेक. आमगेलो नायक आसा मूं; तो Naik, Nayak, Naick, Naique अशी तरातरा वेष घालनु नांचता. रोमीन बरयलेलें कितें म्हणु बरयलेल्याकच कळत आनी वाचित ल्लो कशी वाचतलो म्हणु ताकाच कळत. Quepem म्हणु बरय आनी केपें म्हणु वाच. पणजी म्हणु बरय आनी पाणाजी म्हणु वाच. केरळांतले रोकेट केन्द्र तुंबा आसा कि थुंबा? तुरवूर गांव थरवूर जाता. कुंञबु रोमींतुल्यान कुनहानबू जाता. आमगेलो उम्मन चांडी ऊमन चंदि जाला. पाठक रोमींतुल्यान पातक, पथक, पत्ताक अशी कितें कितें जायत,

देव जाण. आमगेलो डा: सी. वी. रमण रोमीचे कृपेन रामन जाला. तो प्रो. पिरेरा आसा मूं, तागेले नांव ज़ोस कि जुजे कि जुसे कि जोसे? देवाक कळता! बंगाळ देशाची राजधानी ढाका कि थाका? गोहटी, गौहटी, गौहत्ती म्हणु सगटय सांगचे गांवाक गुवाहती म्हणु न्हयवे समच नांव? अशी उणे पीडा वे ही लिपी आमकां भोगयता?

सत्रावे शतकांत कोचीचे डच गवर्णदोरान केरळांतुले औषध सस्यां विशीं एक ग्रंथ बरयलोलो. त्या गवर्णदोराचें नांव 'आंड्रिकि फांड्रे' म्हणु आमगेले वैद्यानि नागरीन बरयलां. जाल्यार रोमी स्पेलिंग आधारार ताजें नांव 'हेनरिक वान रीड' म्हणतात. यथार्थ कोण जाण? अशी जावचाक कारण कितें?

रोमी लिपिमालेंतु सवीस अक्षरां आसात. आनी भासेंतु पंचताळीस पन्नास वर्ण आसात. सवीस अक्षरानि इतले चड वर्ण कशी बरवप? भारतीय भासेंतु धा स्वरवर्ण आसात. अनी रोमींतु a, e, i, o, u अशी पांचच स्वराक्षरां आसात. तावेळ आदर्शलिपीचो एक वर्णाक एकच अक्षर म्हळोलो गुण कशी उरतलो? आमगेले भासेंतुले ह्रस्व दीर्घ स्वर वेगवेगळे बरौंचाक रोमींतु अक्षरां नात. नागरींतुले त वर्गाकय ट वर्गाकय वेगळ करूक रोमीक कशी जातलें? त काराक 't' दिल्यार ट काराक अक्षर ना. इंग्लीशान एक अक्षराक कितले उच्चार आसात म्हणु पळेयात – go, gentle, enough, sign, ghee आनी woman, women ह्या शब्दांतु 'O' ह्या एकच अक्षराक क्रमश: ऊ आनी ई चे उच्चार येतात. ई कारा बदल कसकसलीं अक्षरां येतात :– meet, receive, leave, relieve. अशी एक वर्णाक जायतीं अक्षरां आनी एक अक्षराक जायते वर्ण – असली अव्यवस्था रोमींतु जाता. आनी जायतीं अक्षरां मौन आसात. know, psche, late, guest, through हांतु क्रमान k, p, e, u, gh मौन आसात. इंग्लीश स्पेलिंगातो असली अव्यवस्था देखून जार्ज बर्नाड शा उबगलो. तागे एक पावटी म्हळें :– अशी मुखार गेल्यार आमी Ghoti म्हणु बरौनु Fish म्हणु वाचतले Enough हांतु gh = f; women हांतु O = i; आनी position हांतु ti = sh अशी Ghoti=Fish म्हणु बर्नाड शाली युक्ति. ही

एक अयुक्ति जाल्यारीय इंग्रेजी स्पेलिंगाची अव्यवस्था हांतु झळकता. बर्नार्ड शान तागेले संपत्तीचो अर्द वांटो इंग्लीश स्पेलिंग सुधारचे खातिर एक ट्रस्टाक दिलां. तितलो उत्साह आशिलो ताका त्या विषयांतु.

युरोपांतुल्यो बाकी भासो बरौंची व्यवस्था इंग्लीशा पशि पाष्ट फ्रेंचांत Rendevous म्हणु बरौन 'रानडिवू' म्हणु वाचतात. Bourgeois बरौन बूर्शा म्हणु वाचतात. डच, जर्मन, ह्या भासेंचे स्पेलिंग हाजाकय क्लिष्ट म्हणु आयकलां. बेलजियम देशाचे भासेंतु John Lesehert म्हणु बरयल्यार 'शान लेचे' म्हणु वाचूका खं. यूरोपांतल्या लैटिन परंपरेचे भासेंकय संबाळूक जायनाशी रोमी लिपि आतां हांगा येवनु आमचेर अधिकार चलयता आतां ह्या मांयिचो कालु! नन्तना कितें सांगप? ऊंच सांगल्ले तराचे दोष रोमी लिपीक आसात जाल्यारीय दोन विशिष्ट गुणानि ती अपुरबायेची जाता. तिजीं अक्षरां बरौवप भारी सरल. कित्या म्हळ्यार अक्षरांतु रेखो जायत्यो नात आनी वळणां सादीं आसात. a, b, c, d खंचेय अक्षर चोयात: तीं नागरी अक्षरां पशि सरल आसात हो एक मुख्य गुण. आनी दुसरो गुण हो कि शब्द बरयताना बरौन बरौन मुकार वचयेत. व्यंजना लागी स्वरमात्रा मेळौंचे खातिर खाल ऊंच माक्शीं वचचें ना. आनी व्यंजनां जोडयताना नागरी बरीची समस्याय ना ह्या दोन गुणानि ती सगट दोष विसरायता. समजूक, बरौंचाक सरल देकून सगटांक तिचेर प्रतिपत्ति दिसता. बसांचीं नांवां चोयतां चोयतां भुरगीं तीं अक्षरां शिकून काडतात आनी सट सटी बरौंचाक शिकतात.

रोमी लिपि भारतीय भासेंक लायक करचे खातिर जायतें प्रयत्न जालेले आसा. आषावे शतमानाचे अखेरेक कलकत्तांतु रोयल एश्याटिक सोसैटी जलम घेत धरनु संस्कृत आनी बाकी भारतीय भासेंचे साहित्याचेर अनेक नदरेन विचार विमर्शा आरंभलो. ही चर्चा इंग्लीश भासेन चलताली. रोमी लिपीन सूक्ष्म रूपान संस्कृत, पाली, हिन्दी, मराठी आदी भासो बरौंचाक युरोपियन चिंतक वापरताले. ताणी रोमी अक्षरांचे खाल – ऊंच चिह्नां घालनु बरौंचे जायते प्रकार प्रयोग केल्लेले. हे सगट प्रयत्नाक एकरूप करचे खातिर 1912 वर्सा एतन्स (Athens) नगरांतु इन्टरनाशनल कांग्रस आफ ओरियंटलिस्ट्स म्हळेलें प्रारंभ केलें. ताणी

निरोप केल्लेले प्रकारीं देवनागरी रोमींतु अंतरण करची पद्धति सकल दिल्या चोयात :–

स्वर —	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ
	a	ā	i	ī	u	ū	e	ai	o	au

अनुस्वार —	अं		विसर्ग —	अः
	ṁ			ḥ

व्यंजन —	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्
	k	kh	g	gh	ṅ
	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्
	c	ch	j	jh	ñ
	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्
	ṭ	ṭh	ḍ	ḍh	ṇ
	त्	थ्	द्	ध्	न्
	t	th	d	dh	n
	प्	फ्	ब्	भ्	म्
	p	ph	b	bh	m
अंतस्थ	य्	र्	ल्	व्	
	y	r	L	v	
ऊष्म	श्	ष्	स्	ह्	
	ś	ṣ	s	h	

हांतु [redacted] रोमीतुलीं f, q, w, x, Z – हीं पांच अक्षरां वापरनात. शेष प्रति अक्षरांक नागरींतुले एक स्थिर वर्ण मूल्य दिलां. त्या खातिर डयक्रिटिकल चिह्नां प्रयोग केल्यांत. ह्या पद्धतींत ळ 'Ḻ' अशीं बरौयेत. ह्या रीतींन बरयलोलो एक संस्कृत श्लोक चोयात :–

Kutastvā Kaśmalamidam
Viṣame samupasthitam
Anāryajyustam asvargyam
Akīrtikaram arjuna

कुतस्त्वा कश्मलमिदं
विषमे समुपस्थितम्
अनार्यज्युष्ठं अस्वर्ग्यं
अकीर्तिकरं अर्जुन.

ही रीति सूक्ष्म रूपान भारतीय भासेची उद्धारणां दिवचाक बेस बरी आसतली; पुण साधारण जनांले सामान्य उपयोगाक लायक न्हय. डयाक्रिटिकल चिह्नां साधारण जनांक किरकिर जातले.

कोंकणी खातिर रोमी

क्रिस्त 1510 वर्सा अलबुकेर्कान गोंय जिखून घेतलें. सैन्यांत सैनिक मात्र न्हय, पाद्रीय आशिल्ले. पाद्रींनि तांगेले काम सुरू करुंक .कांय पुणं तडउ केल्लो ना. उदेंतेचे लोकांक सोर्गार व्हरुंक तांकां व्हड तान आशिल्ली. सोरगाची चावी तांचे कुरटाकच आसली मूं. हांगाचो धर्म, संस्कृति, देवळां आनी साहित्य त्या खातिर आड येतात म्हणु त्या सभाग्यांक कळ्ळें. देखून ताणीं देवळां मोडून उडयलीं: साहित्य लासून गोबोर उबैलो; धार्मिक सामूहिक कार्यां मनाय केलीं. देवाले भासेनच ते लोकांक क्रिस्तालो उपदेश दिताले.

एदे काळ उपरांते तांकां बुद्द दिसली कि सोर्गारि वचची वाट दाकौं-चाक जनाक कळची भास जाय. ते जनांली भास शिकूंक लागले. त्या भासेक 'लिंग्वा केनरिना' म्हणताले. मागीर ताणी तिजे नांव 'लिंग्वा ब्राह्मणिका' म्हणु दवरलें. देवाली काणी सांगूक ब्राह्मणाली भास पुणं आसो म्हणु तांका दिसलें जावयेत. तो वेळ भितर ताणि हांगा आशीले साहित्य लासून उडैलेलें.

त्या कालाचे तरुण कवि भासेक व्याकरण नाशिल्यान बेजार जाताले खैं. व्याकरण ना तरि कवीत कशी करप? पादरी थोमस स्टीफन्साक तांचेर काकुळट दिसली. ताणे व्याकरण बरौन दवरलें. व्याकरण ना म्हणु कोणय कवीत करनाशि राबचें नाका. मागीर तें व्याकरण चोवनु चोवनु सगटानीय मस्त साहित्य करूंक आरंभीले. आशिल्ले साहित्य लासून, उपरांत हांगाची भास शिकून, तिजे व्याकरण बरौन, मागीर तांतु साहित्य तैयार केलोलो कालु कोंकणीचो सुवर्णकाल (Golden age of Konknni Literature) म्हणचे कोंकणीचे इतिहासकार आसात. कोंकणीचें भाग्य! हें साहित्य खंयि आसा? लिसबणांत, लंडनांत, न्यूयार्कांत आसा. नपुरो तुमकां?

त्या काळाक रोमीन बरयलेले साहित्याचो एक नमूनो पळेयात :–

Tauolli ty tanche laguy vlou lagoly:- majo bapu quarvuuo; hauo tachi conea; poile moje nauo Mochegondo; yecu gao bori moje onguichy porttonni zoissy massollieco hivssanni yeta toissy yetaly.

[Quoted from 'The Makers of Konkani Literature' by Fr. Antonio Periera, S. J. and quoted by him from 'Granatica Concani' by Pe. Graciano Moraes]

हाजें देवनागरी रूपांतर अशें आसतलें : –

'तावळी ती तांचे लागी उलौ लागली :– मजो बापु खारवो; हांव ताचो कन्या, पैलें मजें नांव मचगन्द, एकु गांव भरी मजें आंगाची पोरटाणी जशी मासळेचो हिंवसाणि येता तशी येताली'.

हीं दोनीय रूपां तारतम्य करनु चोयल्यार समजतलें कि ह्या पादरीनि आपण्याली मातृभास रोमीन बरौचे रीतीनच हें बरयलां. लागी, कन्या, खारवो, एकु, आंगाची ह्या शब्दाचे स्पेलिंग चोयात. देवनागरी शिकून रोमीन रूपांतर करचो शास्त्रीय पद्धति ताणि काळ्ळी ना आशिल्ली म्हळेलें स्पष्ट.

आनी गोंयकाराले, कोंकणीचे भाग्यान हे बरोवर्पा रोयल एशियाटिक सोसाइटीचे चिंतकां वरि न्हय आशिल्ले. कलकत्ताचे यूरोपियन चिंतकांक हांगाचें धर्मार, संस्कृतीर, भासेचेर आदर आशिल्लो. ते हांगाचे साहित्य शिकून बरयताले. जाल्यार गोंयांतु सुरवेक रोमीन कोंकणी बरयलेल्यांक तो अवगुण ना आशिल्लो. हांगाचे मूर्तिपूजक, अन्धविश्वासी, काळे लोकांले साहित्या पसून आदर कित्याक?

रोमीन कोंकणी बरौची ही पद्धति 1957 वर्सा मेरेन चल्ली खैं.

ह्या वर्सा एक नवी पद्धति गोंयकारांनि काळ्ळी, जी आज गोंयांत चलता. तांजो नमूनो डा. मनोहर सरदेशाय हांगेले 'जायो-जुयो' कविता संग्रांहत पळौयेत. ह्या पुस्तकांत एकेक कविता नागरीनय रोमीनय दिल्या, देखून तारतम्य करनु रोमीची व्यवस्था समजयेत. पुर्वींल्ले पद्धतित डायाक्रिटिकल चिह्नां आशिल्लीं; आतां तीं नात – हो एक व्हड अंतर देखूं पडता. ह्या पद्धतीचें स्वरूप चोयात.

स्वर —	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं
	o	a	i		u		e	ai	o	au	m

व्यंजन —	क	ख	ग	घ	ङ
	k	kh	g	gh	n
	च	छ	ज	झ	ञ
	ch		j(z)	jh	n
	ट	ठ	ड	ढ	ण
	tt	tth	dd	ddh	nn
	त	थ	द	ध	न
	t	th	d	dh	n
	प	फ	ब	भ	म
	p	ph	b	bh	m
अंतस्थ	य	र	ल	ळ	व
	i	r	l	ll	v
ऊष्म	श	ष	स	ह	
	x		s	h	

'जायो जुयो' पुस्तकाक महाकवि बोरकारांन बरयलेले अवतारिकेंतु एक संस्कृत श्लोक आयला. तोवय ह्या पद्धतीनच रोमीन बरयला. ह्या

पद्धतीचे थोडे गुण चिंतनीय आसात :–

1. ह्रस्व अ कारा खातिर सर्वकडे 'o' अशी बरेयतात. हाजान शुद्ध ओ कारूय हो स्वल्प वाडकुळो अकारूय जावनु घुसपयेत. उदा :–

घर / घोर	Ghor	जड / जोड	Zodd	दर / दोर	dor
कण / कोण	konn	खरें / खोरें	khorem	रड / रोड	rodd

अशी वेगवेगळे शब्दांक एकच स्पेलिंग येतलें.

2. i - कार आनी u - कार हांकां ह्रस्व दीर्घ अंतर ना.

3. ङ, ञ, न = n ; ण = nn ; म, अनुस्सार = m

4. च = ch छ काराक उदाहरण दिवूंक ना

5. ज काराक दोन अक्षरां येतात. थेट कोंकणी शब्दां खातिर z . संस्कृत तत्समांक आनी कोंकणी व्याकरणिक शब्दांक j . उदा :–

जालें = zalem म्हजें = mhojem तुजें = tujem
जायो = zaio जिवीत = jivit

6. ट वर्ग आनी त वर्ग वेगवेगळे करचे खातिर ट वर्गाक tt, dd दिलां आनी त वर्गाक t, d दिलां. ळ काराक अशीच ll दिलां तरि ल काराक l दिलां. आनी

ट्ट — tt't त्त — t't ड्ड — dd'd द्द — d'd
ण्ण — nn'n न्न — n'n ळ्ळ — ll'l ल्ल — l'l

अशी व्यवस्ति केलां.

7. फ = f सर्वकडे फ काराक f बरवप खरें म्हणु दिसना. पवर्गांतुलो

फ कार उच्चार करचे वेळार दोनीय ओंट मेळतले. जाल्यार युरोपांतुलो f कार उच्चार करताना सकलचो ओंटु उंचावेले दांतां माळेक लागतलो. देखून भारतीय शब्दांक ph आनी युरोपियन अरबी – फारसी शब्दाक f बरवप बरें आसतलें. उदा :– फूल = phul फरक = forok

असलो फरक आतां केल्लो ना. ph, f खंचेय बरयल्यार अर्थभेद जायना बी.

8. य कारा खातिर y ना कित्या? अजाप दिसता. हाजे बदल i येता आनी फुडे-मागीर येंवचे स्वरा अनुसरून ie, ia, ai, io असले वेगवेगळे स्वरसंयोग दिकू येतात. उदा :– याद — iad ; येता — ieta जायो-जुयो — zaio-zuio

9. श = x उदा: – अशें — oxem ; इश्ट — ixtt हें भौ उचित जालें. ना जाल्यार x पाड उरचें.

10. ष काराक उदाहरण ना.

11. रामींतुलीं q, w, y हीं अक्षरां ह्या पद्धतींत वापरनात. कोंकणीची रोमी लिपी व्यवस्था आनीकय सुधारूक प्रो. पिरेरा सोदतात. तांगेले मनान च काराक ch नपुरो; ts जाय. उदा :– चोरु — tsoru· अशीच तांबडें — tambddem अशें बरौंचें खरें न्हय. tambrhem म्हणु बरोंका हांतु rh उच्चार येता खें. अशी चिंतन करूंक गेल्यार प्रत्येक शब्दाक वेगवेगळी व्यवस्था जाय जातली. सामान्य व्यवस्था मेळची ना. dd जावो rh जावो; अर्थभेद ना मु.

ऊंच सरदेसायांल्या कवितेंत छ कार ना म्हणु देखलें. कोंकणींतु छ काराची कथा विचित्र आसा. सोळावे सत्रावे शेकडयांतुले पादरी भारतीय भासेंची लिखित व्यवस्था कांय पुणै चोयनातिल्लें केवल आयकून जांवचे प्रभावाक अनुसरून आपण्याले भासे व्यवस्थे प्रमाणे रोमीन बरयताले. ताणी 'इच्छ' itsa म्हणु बरयलें. मागीर तें नागरींत वापस आयलें 'इत्सा' जावनु. स्व. बाकि बोरकार 'इच्छा' बदल 'इत्सा' बरयताले.

अशी नागरीचो छ कार रोमींतु ts जालो आनी मागीर नागरींतु 'त्स' रूपान वापास आयलो; आतां सोयरी 'त्स' कारान घरकार 'छ' काराकच भायर घाल्लो.

छ काराची ही कथा यजुर्वेदा पासून एक गजालि उडगास करयता. यजुर्वेदाचे दोन भाग आसात. कृष्ण यजुर्वेद आनी शुक्ल यजुर्वेद. Black Yajurveda आनी White Yajurveda म्हणु कोणे कीं इंग्लीशान हांचो अनुवाद केल्लो. मागीर ते दोनीय भारतीय भासेंतु वापास आयले – काळो यजुर्वेद आनी धवो यजुर्वेद जावनु. कृष्ण-शुक्ल भायर; काळो-धवो भीतर. अशीच छ काराचीय गति.

Konknni म्हणूय Konkni म्हणूय Concani म्हणूय बरौन कोंकणीचें रूपच बदलसूंक असले बरप फाव जाला. फुडेचे निबंधांत इंटरनेशनल कांग्रेस आफ ओरियेन्टलिस्ट्स' हांगेले पद्धती पासून सांगलें आसा. त्या पद्धती अनुसरून च=C; छ=ch अशी करचें लायक आसयेत. कोंकणीक Concani म्हणु बरयल्यार चोंचणी जाता कि ना? भुरग्यांली चोंचडी उतरां सारखे 'गिन्यान आसच्यांनि बरौचाक लागल्यार मागीर कितें सांगचें?

जय कोंकणी !

SRI P. G. KAMATH (1926) is a renowned Science and Mathematics teacher, who, after a long period of service in the Education Department of Kerala in various capacities, retired as Hindi Education Officer. An ardent lover and erudite scholar of several languages, he presents here a modern, scientific view of "SCRIPT" in the context of Konkani. Never affected by considerations other than scientific, the author here avoids being pedantic and presents the subject in a manner suitable for the general reader.

This is his first original contribution to Konkani.

LIPI - EK XASTRIY CINTAN

PRICE : SIX RUPEES

Printed at Sarawath Industries, Cochin-682 002 (Ph: 27484)